

VAASAN YLIOPISTO

Humanistinen tiedekunta

Nykysuomen ja kääntämisen laitos

Mikael Mikkonen

Positiivista ja negatiivista arvottamista ilmaisevat adjektiivit Ilkan ja
Helsingin Sanomien pääkirjoituksissa

Nykysuomen pro gradu -tutkielma

Vaasa 2009

SISÄLLYS

TIIVISTELMÄ	3
1 JOHDANTO	5
1.1 Tutkimuksen tavoitteet	5
1.2 Tutkimuksen menetelmät	6
1.3 Tutkimusaineisto	8
2 ADJEKTIIVIT	10
2.1 Adjektiivit ilmaisevat, millainen jokin esine tai asia on	10
2.2 Adjektiivin sanaluokkaraja on löyhä	11
2.3 Adjektiivit ovat potentiaalisia arvottavia kielellisiä keinoja	12
3 SANOMALEHTI, JOURNALISMI JA MEDIA	13
3.1 Sanomalehti on suosittu	13
3.2 Journalismi on sananmukaisesti päiväkohtaista	13
3.3 Journalismin lainsäädäntö ja etiikka	16
3.4 Tiedotusvälineillä on eroja	18
3.5 Sananvapaus ja sen käyttäminen	20
4 PÄÄKIRJOITUS	25
4.1 Pääkirjoitus ja sanomalehti	25
4.2 Pääkirjoitus edustaa lehden virallista linjaa	25
4.3 Tyyli pääkirjoituksissa	26
4.4 Pääkirjoituksen ero tieteelliseen tekstiin	28
4.5 Aineiston pääkirjoitusten tyylien intuitiivinen tarkastelu	30
5 ARVOTTAMINEN	32
5.1 Suhtautumisen teoria	32
5.2 Asenteen kolmijako	33
5.3 Kielen metafunktiot	34

5.4	Systeemis-funktionaalinen kielioppi	35
5.5	Morfologis-syntaktiset keinot arvottamisessa	37
5.6	Arvottaminen on osa tekstistrategiaa	38
5.7	Tekstin suhde kontekstiin	40
6	TUTKIMUSAINIESTON ALUSTAVA TARKASTELU	41
6.1	Tutkimusaineiston valinnan kriteerit	41
6.2	Pääkirjoituksien aiheet painottuvat eri tavoin	41
7	TUTKIMUSAINIESTON ANALYYSI	43
7.1	Ihmisen toiminnan arvottaminen	43
7.2	Lukijan herättäminen	44
7.3	Nominaalilausekkeet ja arvottaminen	48
7.4	Neutraali pääsana	49
7.5	Faktapohjainen arvottaminen	50
7.6	Sanajärjestys arvottamisessa	53
8	YHTEENVETO	55
9	POHDINTOJA	58
	LÄHTEET	59

VAASAN YLIOPISTO**Humanistinen tiedekunta**

Laitos:	Nykysuomen ja kääntämisen laitos
Tekijä:	Mikael Mikkonen
Pro Gradu -tutkielma:	Positiivista ja negatiivista arvottamista ilmaisevat adjektiivit Ilkan ja Helsingin Sanomien pääkirjoituksissa
Tutkinto:	Filosofian maisteri
Oppiaine:	Nykysuomi
Valmistumisvuosi:	2009
Työn ohjaaja:	Esa Lehtinen

TIIVISTELMÄ:

Tutkielmassa on tutkittu Ilkan ja Helsingin Sanomien pääkirjoituksia ajalta 1.12.2007–7.12.2007. Tarkasteltavana on ollut pääkirjoituksissa ilmenevä adjektiivien tapahtuva positiivinen ja negatiivinen arvottaminen. Tutkielmassa on myös taustoitettu lehtitekstin tyyliä, journalismia ja sanavapautta, jotta lukija ymmärtäisi tutkimustulokset oikeassa kontekstissaan.

Menetelmänä tutkielmassa on käytetty suhtautumisen teoriaa, joka perustuu M.A.K. Hallidayn kehittämään systeemis-funktionaaliseen kielioppiteoriaan. Tutkimuksen kohteena eivät ole journalistiset käytänteet, vaan kyseessä on kriittinen tekstintutkimus. Tutkimuksen lähtökohtana ei myöskään ole kielenhuolto, vaan perimmäisenä tarkoituksena on lisätä kansalaisten medialukutaitoa.

Tutkimustuloksista ilmenee, miten positiivinen ja negatiivinen arvottaminen käytännössä vaikuttaa tekstin sävyyn ja pääkirjoituksen lopulliseen sanomaan, joka on joko myönteistä tai kielteistä. Pääkirjoitukset on valittu tutkimuskohteeksi siksi, että ne ovat sanomalehden merkittävimpiä tekstejä, eivätkä millään muotoa objektiivisia.

Tutkimustulokset osoittavat, että Ilkan ja Helsingin Sanomien pääkirjoituksissa arvotetaan adjektiiveilla eniten faktoihin tai kirjoittajan tietoihin perustuvien seikkojen yhteydessä. Toiseksi eniten tutkimusaineistossa ilmeni arvottamista yhteydessä, jossa lukijan mielenkiintoa pyrittiin herättelemään tai häneen jollain tapaa vedottiin kielellisin keinoin. Luokkaa, jossa arvotettiin pääsana ollessa neutraali, ilmeni aineistossa erittäin vähän. Myös nominaalilausekkeissa tehtävää arvottamista esiintyi vähän. Kaikista vähäisintä oli sanajärjestyksen käyttäminen arvottamisen keinona. Lukijan on hyvä huomioida, että luokat limittyvät voimakkaasti. Eniten tutkimusaineistossa esiintyi positiivista arvottamista, joka oli luonteeltaan hyvin eksplisiittistä. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että pääkirjoitukset eivät sisällä piilomerkityksiä, vaan ne näyttävät lukijoilleen sellaisina, mitä ovatkin.

Ilkan ja Helsingin sanomien pääkirjoitusten keskinäiset erot ovat vähäisiä. Selkeä havainto kuitenkin on, että sanomalehti Ilkan pääkirjoituksissa arvotetaan paikoittain Helsingin Sanomia voimakkaammin.

AVAINSANAT: Arvottaminen, adjektiivit, journalismi, media, pääkirjoitus

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimuksen tavoitteet

Pro gradu -tutkielmani aiheena on positiivista ja negatiivista arvottamista ilmaisevat adjektiivit Ilkan ja Helsingin Sanomien pääkirjoituksissa. Tavoitteenani on siis saada selville, miten adjektiivit arvottavat niissä edellä mainitulla tavalla. Positiivisen ja negatiivisen arvottamisen olen sisällyttänyt tutkimukseeni siksi, että ne ovat mielestäni konkreettisimmat ja voimakkaimmat arvottamisen muodot. Siten myös tutkimustuloksissa näkyy selkeämmin, miten arvottaminen käytännössä vaikuttaa tekstin sävyyn ja lopulliseen sanomaan, jonka suhtautuminen käsiteltävään asiaan on joko myötämielinen tai kielteinen.

Nimenomaan pääkirjoitukset olen valinnut tutkimukseni kohteeksi siksi, että pääkirjoitus on sanomalehden merkittävin teksti, sillä se kiteyttää julkaisun aatemaailman ja maailmankatsomuksen. Pääkirjoitus ilmaisee siten sanomalehden virallisen kannan sillä se on tekstilaji, missä on mahdollista esittää mielipiteitä ja siten myös arvottaa. Siksi ne ovat erittäin otollisia ja mielenkiintoisia kohteita kielitieteelliselle tutkimukselle.

Pääkirjoitus saattaa myös toimia osalle kansalaisista tietynlaisena mielipideautomaattina. Pääkirjoitus on ammattilaisen kirjoittamaa ja punnettua puhetta faktatiedoilla, joka on rakennettu kielellisesti taitavasti ja helposti ymmärrettävään muotoon. Pääkirjoituksia seuraamalla ihmiset voivat helpommin ottaa osaa maassa käytävään keskusteluun. Jo pelkästään tämän vuoksi pääkirjoitusten tieteellisen kriittinen tarkastelu on erittäin tarpeellista, sillä ne osaltaan saattavat määrätä ihmisten suhtautumista asioihin.

Korostan, että tutkimuksen kohteena eivät ole journalistiset käytänteet, vaan tutkimus on kriittistä tekstintutkimusta eli se on luonteeltaan puhtaan lingvistinen. Tutkimuksen lähtökohta ei myöskään ole kielenhuolto, vaan perimmäisenä tarkoituksena on yksinkertaisesti lisätä kansalaisten medialukutaitoa. Tarve kykyyn seurata mediaa kriittisesti on erityisen korostunut nyky-yhteiskunnassamme, varsinkin kun tiedon levittäminen on internetin ansiosta helpompaa kuin koskaan aikaisemmin. Kärjitetysti voidaan sanoa, että se on nykyään mahdollista jokaiselle.

On tärkeää, että ihmisillä säilyy voimakas kriittisyyden vaatimus kaikkea saatavilla olevaa tietomateriaa kohtaan. Kielen ollessa tiiviisti sidoksissa ajatteluamme, uskon että tutkimus tuo esille myös uusia asioista ihmisestä ja tavastamme jäsentää maailmaa sekä toimia siinä. Tutkimuksesta voi olla hyötyä myös printtimedian ammattilaisille, ainakin he saavat tilaisuuden tarkastella asenteitaan ja käytäntöjään journalistisessa työprosessissa.

On mainittava myös, että arvottavien asenteiden tutkiminen on luonteeltaan erittäin haastavaa, sillä se on hyvin abstrakti kohde tutkimukselle. Eli on mahdotonta osoittaa, mikä on absoluuttisesti positiivisesti tai negatiivisesti arvottavaa, sillä lukijan tulkinnalla on tutkimuksessa iso rooli. Tutkijan osa on siis erityisen vaikea, sillä täydellistä objektiivisuutta ei tämänkaltaisissa tekstintulkinnoissa ole mitenkään mahdollista saavuttaa (Leinonen & Timlin 2004: 36). Olen siihen kuitenkin määrätietoisesti pyrkinyt, ja mielestäni siinä hyvin onnistunutkin.

1.2 Tutkimuksen menetelmät

Tutkin positiivisen ja negatiivisen arvottamisen ilmentymistä Ilkan ja Helsingin Sanomien pääkirjoituksissa käyttäen suurimpana apuna suhtautumisen teoriaa (appraisal theory). Suhtautumisen teoria perustuu paljolti M.A.K. Hallidayn kehittämään systeemis-funktionaaliseen kielioppiteoriaan. Poikkeuksena on, että siinä kielenkäyttöä tutkitaan ainoastaan interpersoonallisen metafunktion näkökulmasta (Katajamäki 2006: 2). Suhtautumisen teorian avulla olen tarkastellut tutkimusaineistoa intuitiivisesti mutta

myös systemaattisesti. Lisäksi Anna Leinosen ja Saara Timlinin tutkimus (Asenteellisesti arvottava lehdistö) on ollut minulle suureksi avuksi aineiston analyysissa ja luokittelussa.

Kiinnitän tutkimuksessani huomiota pääkirjoitusten tyyliin, sillä mielestäni lukijalle on tärkeä selvittää miksi pääkirjoitus on tyyliltään juuri sellainen kuin se on. Onhan huomionarvoista, että jokaisella kerralla puhuttaessa tai kirjoittaessa tarvitaan tietynlainen tilanteeseen sopiva tyyli. On olemassa tietynlaista säännönmukaisuutta siitä, mitä on normaalia tai soveliasta missäkin yhteydessä sanoa. Tällaiset säännönmukaisuudet ovat kieliyhteisömme hyväksymiä tyylinormeja, joita myös tekstinmuodostussäännöiksi kutsutaan. Näistä säännöistä syntyy edelleen erilaisia tyylilajeja (Saukkonen 1984: 9). Aiheen käsittely auttaa lukijaa ymmärtämään tutkimustulokset oikeassa kontekstissaan. Tyylien taustoituksessa käytän apunani Pauli Saukkosen käsitteitä edellä mainitusta Mistä tyyli syntyy -teoksesta.

Lisäksi olen selvittänyt sanomalehtiin, mediaan ja journalismiin läheisesti liittyviä seikkoja, kuten lainsäädäntöä, lehdistön itsesääntelyä, etiikkaa ja sananvapauten olennaisesti liittyviä käsitteitä. Olen kokenut tärkeäksi myös selvittää radion, television ja lehdistön välisiä eroavaisuuksia, jotta toimituksellinen työprosessi pääkirjoituksen tuottamisen takana täsmentyisi ja hahmottuisi paremmin lukijalle.

Olen koonnut tutkimastani aineistosta kaikki pääkirjoitusten lauseet, joiden olen todennut sisältävän adjektiivein tapahtuvaa positiivista ja negatiivista arvottamista ja jaotellut ne suhtautumisen teorian avulla ryhmiin. Tutkimusaineiston arvottavuus perustuu hyvin subjektiiviseen tulkintaan, joten on hyvin mahdollista että joku toinen henkilö olisi päätenyt tätä tutkimustyötä tehdessään hyvinkin erilaisiin ratkaisuihin. Lukijan on hyvä myös huomioida, että tutkimusaineiston analyysin yhteydessä tekemässäni luokittelussa tapahtuu erittäin voimakasta keskinäistä limittymistä.

1.3 Tutkimusaineisto

Suomessa on yksi sanomalehti, joka on selvästi muita suurempi. Helsingin Sanomat on levikiltään ja sivumäärältään maamme suurin sanomalehtijulkaisu. Helsingin Sanomissa myös työskentelee eniten toimittajia. Sanomalehden päätoimitus sijaitsee Helsingissä, mutta sillä on toimituksia myös muissa Suomen kaupungeissa. Helsingin Sanomien liitteinä ilmestyvät Nyt- ja Kuukausi-liite. Lehdellä on omat ulkomaankirjeenvaihtajansa ja erityinen toimittajakoulu. Helsingin Sanomien levikki vuonna 2007 oli 419 791 kappaletta (Levikintarkastus Oy 2008).

Tutkimani aineiston toinen sanomalehti, Ilkka, on maakuntalehti. Se eroaa huomattavasti levikiltään ja lukijamäärältään valtakunnallisesti luetusta, aineistoni toisesta julkaisusta, Helsingin Sanomista. Ilkan näkökulma artikkeleissa on huomattavasti paikallisempi, siinä missä Helsingin Sanomat kiinnittää artikkeleissaan enimmänsä huomionsa koko Suomea koskeviin asioihin ja aiheisiin. Ilkan toimitus sijaitsee Seinäjoella, minne se siirtyi vuonna 1962. Ilkka-konserni omistaa myös sanomalehti Pohjalaisen. Ilkan levikki oli vuonna 2007 55 018 kappaletta (Levikintarkastus Oy 2008).

Tutkimusaineisto koostuu Ilkan ja Helsingin Sanomien pääkirjoituksista ajanjaksolta 1.12.2007–7.12.2007. Itsenäisyyspäivästä johtuen Ilkka ei ilmestynyt 7.12. En kuitenkaan koe, että asialla olisi konkreettista vaikutusta tutkimustuloksiin. Tutkimaani aineistoa ovat nimenomaan pääkirjoitusten pääaiheet. Pääkirjoituksissa usein esiintyviin rinnakkaiskirjoituksiin en ole kiinnittänyt huomiota.

Tekijän suhtautuminen rakentuu suhteessa siihen mitä teksti käsittelee, joten tekstit on jaettavissa karkeasti ihmis- ja asiakeskeisiin teksteihin. Ihmiskeskeisissä teksteissä huomio on kiinnittynyt ihmisten toimintaan, ajatteluun sanomisiin ja tekemisiin. Asiakeskeisissä teksteissä, joihin tutkimani pääkirjoitukset kuuluvat, suhtautuminen rakentuu erityisesti asioiden ja tapahtumien arvioinnin kautta. Tekstien ja asioiden arvottamisen asiakeskeisyys on yksi pääkirjoituksissakin säännönmukaisuutta luova

tekijä. Pääkirjoitusteksteissä yhteisöllisyys rakentuu siten, miten niissä arvotetaan käsiteltävää aihetta. (Katajamäki 2006: 3.)

Aineiston pääkirjoituksissa (ja pääkirjoituksissa yleisesti) keskitytään käsittelemään yhteiskunnallisia asioita, joten pääkirjoitusteksteissä esiintyy henkilöitä suhteellisen vähän. Ihmiset, joita teksteissä mainitaan, esiintyvät esimerkiksi osana yhteiskunnallista systeemiä tai poliittisina vaikuttajina. Pääkirjoituksissa ei keskitytä milloinkaan arvioimaan yksityishenkilön asemaa tai edesottamuksia, mutta ne saattavat silti seurata *eliitin* edesottamuksia. Eliittiin kuuluvalla henkilöllä on tavalliseen ihmiseen verrattuna huomattavasti suurempi mahdollisuus päätyä median kiinnostuksen kohteeksi. Nämä henkilöt toimivat mediassa objekteina joiden avulla erilaisia asioita käsitellään. Merkittävää on, että eliittiin voivat ihmisten lisäksi lukeutua valtiot ja kansakunnat. (Galtung & Ruge 1965: 68.)

Olen tarkoituksella valinnut tutkimuksen kohteeksi sanomalehtijulkaisut, joiden lukijakunta poikkeaa toisistaan suuresti. Siinä missä Helsingin Sanomat on erittäin laajalevikkinen ja valtakunnallisesti luettu sanomalehti, Ilkka on maakuntalehti jota seurataan pääasiassa Seinäjoella ja sen lähikunnissa. Tämän kaltainen otanta tuo tutkimukseeni tarvittavaa kontrastia ja lisää siten sen kiinnostavuutta. Otanta tuo mahdollisesti myös ilmi, miten ihmiset toimivat ja ajattelevat asioista eri puolilla Suomea. Olen lisäksi tehnyt sanomalehtien välillä keskinäistä vertailua, jonka tarkoituksena on selvittää, arvotetaanko toisessa julkaisussa mahdollisesti enemmän kuin toisessa.

2 ADJEKTIIVIT

2.1 Adjektiivit ilmaisevat, millainen jokin esine tai asia on

Tutkin aineiston lauseista nimenomaan arvottavia adjektiiveja, joten koen tarpeelliseksi määrittellä siihen liittyvät käsitteet.

Sanat luokitellaan kieliopissa kahdella tavalla. Taivutuksen perusteella saadaan kolme sanaluokkaa (Ikola 2001: 22).

- 1) **Nominit**, jotka taipuvat sijamuodoissa;
- 2) **Verbit**, jotka taipuvat persoonamuodoissa;
- 3) **Partikkelit**, jotka eivät taivu.

Kun luokittelun pohjaksi otetaan sanan merkitys, niin nominit jakautuvat vielä substantiiveihin, adjektiiveihin, numeraaleihin ja pronomineihin. Tällöin sanaluokkien kokonaisluvuksi tulee kuusi kappaletta: **substantiivit**, **adjektiivit**, **numeraalit**, **pronominit**, **verbit** ja **partikkelit**. (Ikola 2001: 22.)

Adjektiivit ovat ns. laatusanoja. Ne ilmaisevat, millainen jokin esine tai asia on. Esimerkiksi: *hyvä, paha, kaunis, ruma*. (Ikola 2001: 22.)

Iso suomen kielioppi kuvaa ja määrittelee adjektiiveja erittäin laajasti. Olen poiminut tutkimukseeni seikkoja, jotka mielestäni sopivat parhaiten aineistooni, ja joita esiintyy niissä paljon. Iso suomen kielioppi (2004: 596) luonnehtii adjektiiveja näin:

”Adjektiivit ovat luvussa ja sijassa taipuvia nomineja, jotka luonnehtivat olioita, asioita, asiantiloja tai tilanteita ilmaisemalla niiden todellisia tai kuviteltuja ominaisuuksia”. Tämän mukaan peruskäytössään adjektiivit eivät siis viittaa samalla tavalla tarkoitteisiin kuten substantiivit.

Adjektiiveista huomattava osa ilmaisee suhteellisia ominaisuuksia ja komparoituu, mikä tarkoittaa sitä, että adjektiiveilla on perusasteen lisäksi komparatiivi- ja superlatiivimuodot. Osa adjektiiveista ilmaisee absoluuttisia ominaisuuksia, eikä yleensä komparoidu. Tällaisia ovat esimerkiksi sanat *eilinen* ja *kielitieteellinen*. (Iso suomen kielioppi 2004: 596.)

Adjektiivilauseke toimii lauseessa substantiivit kongruoivana etumäärkkeinä ja predikatiivina tai predikatiiviadverbiaalina. Adjektiiveja käytetään myös tilannetta luonnehtivissa kommentissa tai huudahduksissa nominatiivissa tai partitiivissa. (Iso suomen kielioppi 2004: 596.)

Adjektiivit esiintyvät myös genetiivisijaisina adjektiivin tai adverbien määrkkeinä: **ihanan** ~ **miellyttävän** punainen, **musiikillisen** sulavasti. Lienee hyvä kiinnittää huomiota, että adjektiiveista muodostetaan *sti*-johtimella adverbeja. Näitä ovat esimerkiksi *hassusti*, *selvästi*. (Iso suomen kielioppi 2004: 597.)

2.2 Adjektiivin sanaluokkaraja on löyhä

Adjektiivin ja substantiivin sekä adjektiivin ja adverbien välillä ei ole jyrkkää sanaluokkarajaa. Adjektiivinen sana voi esiintyä lauseessa myös substantiivin tai adverbien tehtävässä. Adjektiivi saattaa toimia lauseessa subjektina, objektina ja adverbiaalina. Ainakin kun adjektiivia käytetään substantiivisesti, se esiintyy niille ominaisissa kieliopillisissa tehtävissä, edellä mainittuina subjektina, objektina ja adverbiaalina. Adjektiivien substantiivikäyttö on tavallisinta silloin kun tarkoitteena on ihmisjoukko tai abstraktio. Substantiivimainen on myös pronominiäärkkeellinen tyyppi. (Iso suomen kielioppi 2004: 597.)

2.3 Adjektiivit ovat potentiaalisia arvottavia kielellisiä keinoja

Kielenkäytössä on mahdollista arvottaa millä sanaluokalla tahansa, mutta adjektiivit erityisesti ovat potentiaalisia arvottavia kielellisiä keinoja. Niiden funktiona on luokitella ja kuvata ulkomaailman tarkoitetta (Hakulinen & Karlsson 1979: 77). Systemis-funktionaalisessa kielenkuvauksessa adjektiiveja kutsutaan *epiteeteiksi*. Ne lisäävät semanttista informaatiota kuvailunsa kohteesta. Tämä semanttinen piirre voi olla objektiivinen kohteen ominaisuus tai puhujan puolueellinen asenne kohteeseen. Selkeä jako näiden välillä voi olla vaikea tehdä, sillä sama sana voi toimia objektiivisena ja asenteellisena epiteettinä. (Halliday 1994: 184.)

Seurauksena tästä on kaksi seikkaa: ensinnäkin arvottavien kielellisten keinojen tarkastelu on aina tulkintaa. Toiseksi arvioivien kielellisten keinojen joukko on suurempi kuin arvottavien kielellisten keinojen. Tämä johtuu siitä, että arvioivat kielelliset keinot eivät välttämättä arvota käsiteltävää asiaa sen enempää negatiiviseksi kuin positiiviseksi. (Katajamäki 2006: 6.)

3 SANOMALEHTI, JOURNALISMI JA MEDIA

3.1 Sanomalehti on suosittu

Sanomalehtien liiton (sanomalehtien ja sanomalehtikustantajien toimialajärjestö) mukaan sanomalehti on edelleen suomalaisille tärkeä viestintäväline. Se tavoittaa päivittäin toiseksi eniten ihmisiä ja ilmoitusvälineistä se on käytetyin. Suomessa sanomalehtien määrä on väkilukuun verrattuna korkea ja kun asukasmäärää verrataan lehdistön kokonaislevikkiin, Suomi sijoittuu maailman tilastoissa kolmanneksi. Sanomalehtien liitto tiedottaa, että tutkimuksien mukaan yli kahdeksan kymmenestä 12–69 -vuotiaasta lukee sanomalehteä päivittäin. Aikuiset viihtyvät lehden seurassa noin 48 minuuttia, nuoret varttitunnin verran. (Sanomalehtien liitto 2008.)

Sanomalehtiä ilmestyy maassamme kaikkiaan 200 kappaletta (2005). Näistä neljäsosa on vähintään neljä kertaa viikossa ilmestyviä päivälehtiä. 32 lehteä ilmestyy joka päivä. Se on eurooppalaisessakin mittakaavassa harvinaista. Tulonsa suomalaiset sanomalehdet saavat pääasiassa lehtitilauksista ja irtonumeromyynnistä sekä ilmoituksista. Ilmoitustuottojen osuus sanomalehtien tuotoista on yli puolet. Vuonna 2006 sanomalehtien tuotoista 58,5 prosenttia tuli ilmoituksista. (Sanomalehtien liitto 2008.)

3.2 Journalismi on sananmukaisesti päiväkohtaista

Sana journalismi juontaa juurensa ranskan kielen termistä *le jour*, mikä tarkoittaa päivää. Ranskan kielen *journal* tarkoittaa puolestaan päiväkirjaa. Journalismin päiväkohtaisuus painottuu täten jo sen etymologiassa. (Kunelius 2004: 21.)

Journalismi on perinteisen määritelmän mukaan tosiasiapohjaisten esitysten kokoamista, muokkaamista ja esittämistä joukkotiedotusvälineiden avulla sekä myös kyseisen toiminnan tulos (Hemánus 1990: 14). Hemánuksen (emt.) mukaan journalismi kuuluu lisäksi joukkotiedotuksen kenttään ja edellyttää aina jonkin teknisen

joukkotiedotusvälineen käyttöä. Välineinä voivat olla niin sanomalehti, radio kuin televisiokin. Myös itse painotuote määritellään journalismiksi. Luostarisen (1994: 38) mukaan journalismi on myös ”arvojen ja normien järjestelmä, joka ei ole yksinkertainen teknisten edellytysten ja yritystaloudellisten tavoitteiden funktio”.

Ari Heinonen täsmentää journalismin käsitettä tuoden esille seikan, että perinteisen journalismin määritelmään sisältyy kulttuurinen sitoumus. Eli puheena oleva journalismi kytkeytyy niin sanottujen läntisten demokratioiden yhteiskuntiin, eroten siten siis esimerkiksi entisten sosialistimaiden journalismin määritelmistä (Heinonen 1995: 12).

Journalismi ei ole Hemánuksen mukaan viestinnän, joukkotiedotuksen eikä informaation synonyymi, vaan se on oma käsitteensä ja osa joukkotiedotusta; journalismia on ajakohtaisten, faktapohjaisten joukkotiedotussanomien tuottaminen sekä toisesta näkökulmasta katsottuna itse nuo sanomat. (Hemánus 1989: 21.)

Hemánus (1990: 30) jakaa journalismin tehtävät kolmeen osaan:

1. Tiedonvälitys, joka pitää sisällään totuudenmukaisen ja olennaisen tiedon välittämisen.
2. Yhteiskunnan kriittinen tarkkailu ja yhteiskunnallisen vallankäytön valvonta. Kriittisyys esitetään journalistin oikeudeksi ja velvollisuudeksi.
3. Sananvapauden ja julkisen keskustelun edistäminen, jotka ilmiöinä yhdistetään demokratiaan ja sen kehitykseen.

Hemánuksen mukaan (1990: 25) Journalistilla on oikeus ja velvollisuus käsitellä yhteiskunnallisia asioita kriittisesti ja vastuullisesti. Toimituksiin tai yksittäisiin toimittajiin kohdistuvat painostusyritykset on hänen mukaansa torjuttava koko ammattikunnan voimin. Journalistista päätösvaltaa ei myöskään saa missään tapauksessa luovuttaa toimituksen ulkopuolelle. Lisäksi journalistin on aina säilytettävä

riippumattomuutensa ja mahdollisuutensa toimia ammattinsa vaatimien eettisten periaatteiden mukaisesti. (Hemánus 1990: 25.)

Journalismin tehtävät eivät ole välttämättä itsestään selviä, ja niitä voidaan tarkastella hyvin useasta eri näkökulmasta. Tiedon välityksellisen funktion lisäksi journalismilla tai tarkemmin medially on väkisin tehtävänsä myös yhteiskunnassa. Kun pohditaan journalismia, joudutaan pohtimaan myös median ja yhteiskunnan suhdetta eli mediapolitiikkaa ja -sosiologiaa. Toisaalta on pohdittava myös journalistin tehtäväkuvaa, ammatti-identiteettiä ja -etiikkaa. (Nordenstreng 1995: 47.)

Hyvän journalismin tärkeimpänä tehtävänä pidetään objektiivisen tiedon välittämistä. Mikäli joukkotiedotus ei perustu olemassa oleviin faktoihin, se mielletään fiktiiviseksi tai mielipidekirjoitukseksi. (Mäntylä 2004: 31.) Joukkotiedotuksen objektiivisuudella ei sitä vastoin ole mitään käytännön merkitystä, ellei objektiivista viestiä saada vastaanottajan tajuntaan.

Joukkotiedotuksen objektiivisuutta pohdittaessa saatetaan erottaa toisistaan toimitustyö eli prosessi ja sen lopputulos eli esimerkiksi uutinen tai pääkirjoitus. On hyvä huomioida, että nämä eivät kuitenkaan ole toisistaan riippuvaisia. Objektiivinen työntulos ei siis välttämättä edellytä objektiivista toimitustyötä. (Hemánus & Tervonen 1980: 104–106.)

Journalismin tehtäväksi mielletään usein myös päätöksentekojärjestelmän valvonta. Media puolestaan mielletään neljänneksi valtiomahdiksi rinnastamalla se eduskunnan, hallituksen ja tuomiolaitoksen muodostamaan ryhmään. Journalin yhtenä tehtävänä on siis valvoa kansalaisten puolesta vaikkapa lakien säätämistä ja niiden toteutumista sekä rikostuomioiden oikeudenmukaisuutta. (Kunelius 2004: 193–194.)

Journalismi on osa mediaa ja media on puolestaan kanava, sillä se välittää tietoa ja tuntoa kansalaisille yhteiskunnassamme. Se on myös instituutio, kuten kaikki muutkin yhteiskuntaan pysyvästi muodostuneet laitokset. Esimerkkeinä voinee mainita ainakin kirkon, koulun ja armeijan. Instituution tehtävät eivät kuitenkaan ole välttämättä täysin

selkeästi määriteltyjä, mutta jokaisella välineellä on aina joku julkilausuttu tehtävä tai jopa useampiakin tehtäviä. (Nordenstreng 1995: 50.)

Siitä huolimatta, että journalismista kirjoitetaan paljon, sitä on vaikeaa määritellä. Voidaan kuitenkin sanoa, että journalismin ydin on toimitustyöprosessi. Käsite on niin ikään vaikea ja monisyinen, sillä siihen liittyy useita hallinnollisia ja teknisiä toimia. Pelkistään voi sanoa, että kyseinen prosessi on journalismin kannalta tapa hankkia, muokata ja välittää tietoa sanan ja kuvan sekä äänen avulla. (Bruun, Koskimies, Tervonen 1989: 40–41.)

Media sinänsä on yleiskäsite, jolla tarkoitetaan joukkotiedotusvälineiden kokonaisuutta. Tätä kutsutaan myös joukkoviestinnän kentäksi. Mediakulttuuri on taasen jotain jossa medioilla on erittäin keskeinen ja hallitseva rooli. Mediakulttuuri on selviö, sillä median osuus elämässämme on niin suuri. Voidaan siis todeta, että elämme mediakulttuurissa. (Mäkelä 1996: 19.)

3.3 Journalismin lainsäädäntö ja etiikka

Suomessa joukkoviestinnän toimintaa rajoittavat ja ohjaavat laki sekä joukkoviestinnän itsesääntelyn periaatteet. Lisäksi journalismia voidaan säädellä markkinasääntelyn ja kansalaissääntelyn keinoin. Tuolloin jäsentelyn keskeisin peruste on kussakin sääntelyn muodossa vaikuttava yhteiskunnallinen toimija, joka voi tarkoittaa julkista valtaa, kansalaisia, markkinointia tai itse toimittajien ammattikuntaa. (Heinonen 1995: 51.)

Valtiosääntely perustuu julkisen vallan auktoriteettiin ja on samalla kaikista sääntelymuodoista voimakkain. Valtiosääntelyn piiriin kuuluvat esimerkiksi parlamentaariset lait, kunnalliset lehdistötukipäätökset ja lähdesuoja. Sen keskeisimpiä keinoja ovat lainsäädäntö, niiden tulkinta ja toimiluvat. Journalismia voidaan ohjata säädettävillä lailla, esimerkiksi rajoittamalla sen toimintaa velvoittamalla sitä johonkin tai määrittämällä journalismin asemaa, joka voi tarkoittaa esimerkiksi toimittajien lähdesuojan takaamista. (Heinonen 1995: 59–60.)

Itsesääntely perustuu Julkisen sanan neuvoston (JSN) ja sen laatimiin ohjeet, jotka muodostavat joukkoviestinnän itsesääntelyn perustan. Julkisen sanan neuvosto on tiedotusvälineiden kustantajien ja toimittajien perustama elin. Sen tarkoituksena on puolustaa sananvapautta ja julkaisemisen vapautta sekä tulkita hyvää journalistista tapaa (JSN 2009.)

Journalistin ohjeet sisältävät käsityksen siitä, mikä on eettisesti oikea tapa harjoittaa joukkoviestintää. Ohjeiden tavoitteena on tukea sananvapauden vastuullista käyttämistä joukkoviestimissä ja edistää siten ammattieettistä keskustelua. Ohjeet koskevat kaikkea journalistista työtä. Hyvä journalistinen tapa perustuu yksilön oikeuteen vastaanottaa tietoja ja mielipiteitä. Sananvapaus on myös demokraattisen yhteiskunnan perusta. (Suomen Journalistiliitto 2009, JSN 2009)

Kun yleisö pyrkii vaikuttamaan journalismiin taloudellisen toiminnan, markkinoilla tapahtuvan kysynnän ja tarjonnan välityksellä, kyseessä on markkinasääntely. Tuolloin yleisön antama tuki heijastuu suoraan tiedotusvälineiden taloudelliseen tilanteeseen. Yleisö voi siis tällä tavoin rangaista tiedotusvälineitä, mikäli ne eivät vastaan esimerkiksi sen odotuksia hyvästä journalismista. Yleisöllä katsotaan olevan selkeä kuluttajasuhde journalismiin, mutta samalla yleisön oletetaan olevan vastuullinen ja vaativan laadukasta journalismia. (Heinonen 1995: 52.)

Kansalaissääntely toimii siten, että kansalaiset toimivat järjestäytyneinä ryhminä sen sijaan että olisivat yksittäisiä kuluttajia. Tällöin kansalaiset voivat esimerkiksi ryhmittäytymällä jotain tiettyä tiedotusvälinettä vastaan, jos se ei ole heidän mielestään toiminut journalistisesti oikein. Myös kampanjointi tiedotusvälinettä vastaan on mahdollista. (Heinonen 1995: 56.)

3.4 Tiedotusvälineillä on eroja

Tutkimusaineistooni kuuluvilla sanomalehtijulkaisuilla on eri kohderyhmät, joiden mukaan ne toteuttavat oman näköistänsä journalismia. On kuitenkin huomioitava, että on kyseessä sitten valtakunnallinen sanomalehti, maakuntalehti, aluelehti tai paikallislehti, niin kaikilla näillä on samanlaiset periaatteet tehdä sanomalehteä. Välineellä on tietenkin vaikutusta aiheeseen ja jutun näkökulmaan. Asiaan vaikuttaa niin ikään onko kyseessä lehti vai radio, sanomalehti, aikakauslehti vai iltapäivälehti. (Pirainen 1995: 48.)

Samoin kuin välinevalinnat, vaikuttavat näkökulmaan myös itse aihe, sen ajankohtaisuus, suuruus tai läheisyys. Lisäksi tilanne vaikuttaa: kuinka paljon on aikaa ja tilaa kirjoittaa, paljonko on voimia siihen irrotettavissa ja miten aineistoa on saatavilla. Toimittajat joutuvat tekemään paljolti samoja valintoja Helsingin Sanomien ja Ilkan toimituksissa. Tiivistetysti voi sanoa, että toimittaja joutuu työtään tehdessään pohtimaan, mitkä ovat hänen välineensä vahvuudet, missä onnistuu parhaiten palvelemaan lukijoitaan ja mitä lukijat odottavat toimittajalta. (Pirainen 1995: 48.)

Tiedotusvälineiden välillä on merkittäviä eroja käytettyjen tekniikoiden ja viestintäkanavien suhteen. Lehdistö käyttää visuaalista viestintää, siinä käytetty kieli on muodoltaan kirjoitettua ja tekniikkana käytetään valokuvausta, graafista esitystä sekä painotekniikkaa. Televisiossa yhdistellään äänen ja kuvan tallennus- ja lähetystekniikoita. (Fairclough 1997: 55.)

Viestintätapojen välillä on merkittäviä seuraamuksia, minkälaisia erilaisia merkityksiä eri välineet välittävät. Painettu sana ei ole luonteeltaan yhtä henkilökohtainen kuin radio tai televisio. Radio välittää äänen yksilöllisiä ominaisuuksia asettaen yksilöllisyyden ja persoonallisuuden etusijalle. Televisiossa tämä prosessi viedään pidemmälle, se tekee ihmiset visuaalisesti läsnä oleviksi, näyttämällä heidät toimimassa – sanomalehden valokuvissa ihmiset ovat jäähmettyneinä. (Fairclough 1997: 56.)

Radiossa, televisiossa ja sanomalehdessä on sisällöllisesti paljon samoja juttuja. Sanomalehdissä ilmestyyvää pääkirjoituksen kaltaista journalistista tuotosta ei sähköisissä medioista luonnollisestikaan ole tarjolla. Journalistinen työprosessi, ideointi, aiheen näkökulman valinta ovat sitä vastoin hyvin paljolti samanlaisia, vaikka on olemassa myös paljon erottaviakin piirteitä. Ne näkyvät ja kuuluvat työn lopputuloksessa. Perinteiset päiväkohtaiset tiedotusvälineet ovat tehokkaimmat keinot yhteiskunnassa välittämään tietoa ihmisille. (Huovila 2001: 1.)

Radio ja televisio välittävät tietoa noin 4–6 tunnin viiveellä, mutta parhaimmillaan ne voivat toimia myös reaaliajassa. Sanomalehti puolestaan välittää tietoa noin 6–12 tunnin viiveellä. Määräajoin ilmestyvät joukkotiedotusvälineet, kuten esimerkiksi paikallislehdet ja erilaiset aikakauslehdet, toimivat muutaman päivän, viikon tai kuukausienkin viiveellä. Vastaanottajien määrät vaihtelevat paikallisissa välineissä muutamasta tuhannesta kansallisten välineiden muutama sataan tuhanteen, joskus jopa miljooniin vastaanottajiin. (Huovila 2001: 1–2.)

Sanomalehden ilmestymisprosessi on sähköisiä välineitä huomattavasti hitaampi. Prosessiin kuuluvat jutun tekeminen, juttujen sijoittelu sivuille, painaminen ja jakelu. Sanomalehti tulee aina vastaanottajalle vähintään muutaman tunnin viiveellä, joten se ei paperiversiona pysty uutiskilpailuun sähköisten medioiden kanssa. Päivälehdet toimituksessa jää iltaisin kuitenkin enemmän aikaa jutun teolle, sillä juttujen valmistumisaika menee noin kello 22 ja 23 välille. Tämän vuoksi sanomalehdessä on enemmän aikaa juttujen tekemiseen tai tausta-aineiston selvittämiseksi. (Huovila 2001: 7.) Nykyisin sanomalehdet myös päivittävät uutiset kotisivulleen, joten lukijat saavat uutisensa reaaliajassa television ja radion tapaan. Tosin, jotta sanomalehtien kotisivua pääsee tarkastelemaan, tarvitaan tietokone ja internet-yhteys.

Sanomalehti tarjotaan lukijalle eräänlaisena paketina. Siinä missä radio- ja tv-ohjelmat muodostavat juttuketjun ajassa, muodostaa sanomalehti juttuketjun paikassa eli lehden sivuilla. Sanomalehden sivuilla lukijan mielenkiintoa pidetään yllä taiton eli artikkeleiden sijoittelun ja visualisoinnin avulla. Otsikosta pyritään tekemään mahdollisimman mielenkiintoinen, jotta ne saisivat lukijan kiinnostumaan. Myös

valokuvat lisäävät jutun kiinnostavuutta. Lehden juttuketjun erityispiirre on se, että sitä voi selata ja silmäillä ja siten on mahdollista etsiä sen tarjonnasta kiinnostavimmat jutut. Niihin voi myös perehtyä oman rytmensä mukaan sekä palata niihin tarvittaessa. (Huovila 2001: 12.) Tämä lieneekin yksi sanomalehden tärkeimmistä ominaisuuksista.

Sanomalehden viesti sisältyy kirjanmerkkien avulla kirjoitettuun juttuun sekä sen lisänä mahdollisesti oleviin kuviin grafiikkaan ja taittoon. Taiton avulla sanomalehti järjestää jutut eri sivuille ensisijaisesti uutisarvon mukaiseen järjestykseen. Taitto myös helpottaa lukijaa löytämään jutut lehteä selaillessa. Perusidea jutussa on esittää asiat tärkeysjärjestyksessä. Otsikko kertoo jutun ytimen, mahdollinen ingressi tukee kirjoitusta tarkentamalla asiaa monisanaisemmin. Varsinainen asia esitetään itse juttutekstissä. Sanomalehden toimittajat pyrkivät luonnollisesti radion ja television tapaan mahdollisimman ymmärrettävän ja selkeän tekstin luomiseen. (Huovila 2001: 28.)

3.5 Sananvapaus ja sen käyttäminen

Sanavapauden oikeudellinen ja poliittinen historia juontaa paljon pidemmälle kuin Suomen itsenäisyyden alkuvaiheisiin. Se sisältää autonomian ajan sensuurin ja se juontaa Ruotsin vallan aikaan asti, erityisesti vuoteen 1766. Tuolloin säätyjen hyväksymä painovapausasetus saattoi voimaan yhden koko maailman edistyneimmistä julkisuusjärjestyksistä. (Nordenstreng 1996: 11.) Sananvapauden hallitsevana viitekehysenä ei ole tosin enää kysymys sensuurista vaan ihmisoikeuksista. Jokaisella on sen mukaan perustavanlainen oikeus tietoon ja sen välittämiseen. Jokaisella on myös oikeus omaan mielipiteeseen ja sen ilmaisemiseen eli *viestinnän oikeus*. (Nordenstreng 1996: 272.)

Vaikka sananvapaus tarkoittaa myös oikeutta sanoman lähettämiseen, nykyisin korostetaan voimakkaasti, että yksilöllä on oikeus saada tietoja, jotka hänelle ovat kansalaisena tarpeellisia. Yksilö tarvitsee siis riittävästi totuudellista tietoa yhteiskunnan oloista ja sen tapahtumista muodostaakseen kuvan maailmasta. (Sipponen 1996: 9.)

Parhaiten joukkotiedotusvälineiden valtaa osoittaa se, että poliittinen johto yrittää jatkuvasti seurata, ohjata ja taltuttaa niitä. Myös yritykset pyrkivät käyttämään joukkotiedotusta hyväkseen omissa toimissaan, mutta samalla pitämään tietyt asiat niiltä visusti salassa. Lienee kuitenkin kiistämätöntä, että toimittajalla on aina viimeinen sana julkisesti käytävässä keskustelussa. (Sipponen 1996: 9.)

Sananvapaus mielletään vertautuvan olennaisilta osiltaan yhteiskunnalliseen valtaan. Yhtäältä länsimaisen demokratian ihanteiden mukaan sekä yhteiskunnallista valtaa että sananvapautta pitäisi olla kaikilla. Toisaalta kansalaiset käyttävät sekä valtaa että sananvapautta esimerkiksi kansanedustajien kautta. Sananvapauden osalta kansalaisten edustajia ovat journalistisen ammatin harjoittajat eli lehtien, television ja radioiden toimittajat. Kansalainen ei juuri voi toteuttaa sananvapautta ilman tiedotusvälineitä, ja käytännössä asia kulminoituu käytännön työtä tekevässä toimittajassa. (Heinonen 1996: 225.)

Sananvapauden haltijoina eivät ole kuitenkaan joukkoviestintää harjoittavat journalistit eli media vaan kansalaiset, joille sananvapaus osaltaan turvaa demokratiaa ja hyvää elämisen laatua. Media organisoii kansalaisten sananvapauden käyttöä, joten se on vastuussa toiminnastaan kansalaisille sekä yksilöinä että yhteisönä. Jotta sananvapauden tuoma vastuu toteutuu, tarvitaan yhteiskunnallisia sääntöjä mutta lisäksi myös edellä mainittua median itsesääntelyä. (Nordenstreng 1996: 272.)

Toimiakseen demokratia edellyttää vallankäytön avoimuutta ja kansalaisten vaikuttavaa osallistumista yhteiskunnalliseen keskusteluun ja heitä itseään koskevaan päätöksentekoon. Sananvapaus palvelee näitä tarkoituksia pitämällä yllä viestinnän monipuolisuutta eli *pluralismia* suhteessa yhteiskunnassa esiintyviin näkemyksiin ja sen etupiireihin. (Nordenstreng 1996: 272.) Sananvapaus edellyttää julkista areenaa niin paikallisella, alueellisella kuin valtakunnallisella sekä kansainvälisellä tasolla. Julkisen tilan takeeksi ei riitä oikeusjärjestys, sen lisäksi tarvitaan aineelliset edellytykset julkisuuden ja keskustelun toteutumiseksi. (Nordenstreng 1996: 273.)

Voidaan ajatella, että liberaalin demokratian olennainen osa on julkinen puheen tila ja sananvapaus. Nämä muodostavat kritiikin pyörän, jossa julkisen arvioinnin ja arvostelun määrä vaikuttaa siihen, ketkä toimivat tehtävissä ja miten he niissä toimivat. Liberaalissa yhteiskunta teoriassa ”kansalaisyhteiskunnan” käsite sulkee sisäänsä sen kriittisen toiminnan, joka vallanpitäjistä riippumana kohdistuu poliittisiin asioihin. (Pulkkinen 1996: 194.)

Pulkkisen mukaan sananvapaudessa on kyse myös siitä, että ne joilla on yhteiskunnallisia valta-asemia, oikeasti kuuntelevat tätä julkista kritiikkiä, ottavat sen huomioon ja uskaltavat myös tarpeen tullessa luopua tehtävistään. Demokraattinen kulttuuri edellyttää kritiikkiä, rohkeutta omanarvontuntoa, kykyä esittää tyhmiä kysymyksiä, olla omaa mieltään ja asettaa auktoriteetteja kyseenalaiseksi. Sananvapaus edellyttää tätä niin kansalaisiltakin kuin yksittäisiltä toimittajilta, Se edellyttää myös poliittisilta päättäjiltä taitoa nähdä yleinen mielipide ja havaita kritiikki. (Pulkkinen 1996: 208.)

Suomessa liberaalin poliittisen kulttuurin vapaus ja avoin yhteiskunta vallitsevat vakaasti varsinkin negatiivisin kriteerein mitattuna, sillä hallitus ei puutu väkivalloin kansalaisten mielipiteenilmaisuihin, eikä sensuuria myöskään käytetä poliittisen arvostelun hallitsemiseksi. Suomessa sananvapauden tila on ainakin siis muodollisesti hyvässä tilassa (Pulkkinen 1996: 194.) Pulkkisen mukaan olisi kuitenkin erittäin tärkeää, että yksittäiset toimijat esittävät kritiikkiä ja uskaltavat nousta esille ja julkisesti esittää oman oikeudentuntonsa mukaisia käsityksiä huolimatta siitä, että ne poikkeisivat valtaapitävien ja kunnioitettujen henkilöiden käsityksistä. (Pulkkinen 1996: 208.)

Journalismissa on olennaista, että kyseessä on erityisesti tälle yhteiskunnalliselle toiminnalle ominainen arvojen ja normien järjestelmä. Journalismi on siten yhtäältä tiettyjen työskentelytapojen määrittämää yhteiskunnallisen toiminnan muoto, se on lisäksi liiketoimintaa mutta se on toisaalta eräänlainen kollektiivinen ajattelutapa. Tämä ajattelutapa kaiketi oleellisempiin vaikuttaa toimittajan käytökseen kansalaisten sananvapauden portinvartijoina. Toki on huomioitava, että kukin toimittaja rakentaa oman ammatillisen toimintatapansa yksilöllisen kokemuksen ja henkilöhistorian

mukaisesti ja yleistävä puhuminen ammattikunnasta kätkee varmasti usein erittäin suuriakin eroavaisuuksia ihmisten välille. Joukkotiedotusmuodoista erityisesti journalismi on mitä keskeisin, sillä sen ainakin odotetaan välittävät valistuneen kansalaisuuden kannalta tärkeät viestit ja puheenvuorot. (Heinonen 1996: 226.)

Ammattiaan harjoittava toimittaja katsoo usein, ettei hän voi pohtia joidenkin asioiden julkistamista tai julkistamatta jättämisen seuraamuksia, sillä tuolloin hänen asemansa riippumattomana tiedonvälittäjä voisi vaarantua. Tietenkään tämä ajattelutapa ei ole ehdoton, eivätkä sen perustelut aukottomia sillä journalistisissa säännöstoissa edellytetään tiettyjä vastuullisuuden kriteerejä. Paljon jää myös lukijan harteille, sillä vastaanottajan medialukutaidosta riippuu kuinka hyvin tai huonosti hän havaitsee sen, että välittyneet sanomat ovat käyneet läpi journalistisen tiedonhankinnan, aineiston muokkauksen ja sanoman esitystapaa koskevan myllyn, jossa esimerkiksi julkisuuteen halunneen kansalaisen sanoma on hyvinkin voinut muuttua. (Heinonen 1996: 230.)

Toimittajien ammattiroolin perinteinen kuvaus lähtee usein yhteiskunnalliselta tasolta ja tiivistyy *vahtikoiran* käsitteeseen. Tällöin puhutaan erityisesti journalistisen ammatti-identiteetin ihanteesta. Varsinkin angloamerikkalaisessa ajattelussa journalismia pidetään yhteiskunnallisena instituutiona ja toimittajat sen toimijoina katsotaan vallan, kansalaisten silmäksi ja korvaksi, joka kansalaisten puolesta valvoo yhteiskunnallisen vallan käyttöä. (Heinonen 1996: 232.)

Kun toimittajat kuvailevat ammatillista identiteettiään toimittajat korostavat, kuinka tärkeää on yhteiskunnallisten epäoikeudenmukaisuuksien arvosteleminen ja valtaapitävien vahtiminen. Toimittajien ammatilliseen identiteettiin sisältyy siksi selvä näkemys, siitä kenen puolella toimittaja on: kansalaisten, sillä toimittajien rooliin kuuluu asettuminen vähintäänkin valtaapitävien toimien epäilijöiksi, vaikka toimittajat eivät kuitenkaan ammatillisessa roolissaan asetu automaattisesti kansalaistenkaan puolelle. (Heinonen 1996: 233.)

Toimittajat korostavat itsenäisyyttään, mutta heidän ammatilliselle identiteetille ei ole kuitenkaan vierasta yhteiskunnallinen aktiivisuus. Toimittajan rooliin nimenomaan kuuluu olennaisesti, että ammattikunta tuo keskusteluun tuoreita ajatuksia ja ideoita. Tällöin toimittajat hylkäävät passiivisen raportoinnin roolin ja astuvat sen sijaan yhteiskunnallisen toimijan asemaa. (Heinonen 1996: 233.) Tämä toteutuu mielestäni erityisesti, kun toimittaja kirjoittaa sanomalehden pääkirjoitusta, sillä kyseessä ei ole objektiivinen tuotos vaan kirjoitus joka voi ottaa voimakkaastikin kantaa yhteiskunnan asioihin.

Kansalaisten sananvapaudesta ja julkisuudesta säädetään 1.3.2000 voimaan tullessa Suomen perustuslaissa.

12 §

Sananvapaus ja julkisuus

Jokaisella on sananvapaus. Sananvapauteen sisältyy oikeus ilmaista, julkistaa ja vastaanottaa tietoja, mielipiteitä ja muita viestejä kenenkään ennakolta estämättä. Tarkempia säännöksiä sananvapauden käyttämisestä annetaan lailla. Lailla voidaan säätää kuvaohjelmia koskevia lasten suojelemiseksi välttämättömiä rajoituksia.

Viranomaisen hallussa olevat asiakirjat ja muut tallenteet ovat julkisia, jollei niiden julkisuutta ole välttämättömien syiden vuoksi lailla erikseen rajoitettu. Jokaisella on oikeus saada tieto julkisesta asiakirjasta ja tallenteesta.

4 PÄÄKIRJOITUS

4.1 Pääkirjoitus ja sanomalehti

Aikaisemmin suuri osa sanomalehdistä vältti pääkirjoituksen julkaisemista. Syynä tähän oli se, että lehti halusi pysyä erossa paikallisista ristiriidoista. Sanomalehdet eivät yksinkertaisesti halunneet ottaa kantaa asioihin. Nykyään pääkirjoitusteksti löytyy jokaisesta pienestä paikallislehdestäkin. (Piirainen 1995: 118.) Pääkirjoitukset jaetaan johtaviin kirjoituksiin ja jälkiartikkeleihin. Jälkiartikkeli on useimmissa tapauksissa lyhyempi, eikä sitä pidetä yhtä merkittävänä kuin johtavaa kirjoitusta. (Hemánus 1972: 4.) Kuten olen aikaisemmin jo maininnutkin, en ole sisällyttänyt näitä pääkirjoitusten jälkiartikkeleita tutkimukseen.

Pääkirjoitus voidaan määritellä kirjoitukseksi, jossa ”lehdellä instituutiona on legitiimi oikeus esittää omat arvostuksensa tai arvostusluonteiset kannanotonsa ja jossa se useimmiten niitä myös käytännössä esittää”. (Hemánus 1972: 5, 18.) Pääkirjoituksen syntyyn vaikuttavat lukuisat seikat. Näitä ovat mm. työtavat, hegemonia, markkinat ja pääkirjoituksen institutionaalinen asema. Työmenetelmät pitävät sisällään koko prosessin kirjoittamisesta lähtien tekstin painamiseen. Hegemonia on yhteiskunnan henkinen tila, joka muodostuu sen rakenteesta ja kehityksestä. Yleensä sanomalehdet myötäilevät vallitsevaa hegemoniaa. Pääkirjoitus voi syntyä kolmella tavalla: joko sen laatii toimitus, lehden kannattaman puolueen edustaja tai ulkopuolinen edustaja laatii pääkirjoituksen. (Hemánus 1972: 6–11.)

4.2 Pääkirjoitus edustaa lehden virallista linjaa

Pääkirjoitus ei edusta kirjoittajansa henkilökohtaista kantaa. Länsimaissa on vakiintunut käytäntö, jonka mukaan koetaan että pääkirjoituksen sanomasta vastaa itse lehti instituutiona. Käytännössä tämä tarkoittaa pääkirjoitusten julkaisemista nimettömänä. (Hemánus 1975: 36.) Ei ole kuitenkaan mahdotonta, että lehdessä myös signeerattaisiin pääkirjoitus. Pääkirjoituksissa voidaan julkaista jopa runoja ja on näin tapahtunutkin.

Myös pääkirjoituksen kuvittaminen on lehden harkinnan varassa. (Pietilä 1995: 118.) Ilkassa ja Helsingin Sanomissa julkaistaan pääkirjoitukset poikkeuksetta nimettöminä, molemmissa julkaisuissa pääkirjoitukset on kuvitettu.

4.3 Tyyli pääkirjoituksissa

Saukkosen mukaan (1984: 10) erilaiset tyyllilajinormit ovat olemassa yksinkertaisesti siitä syystä, että viestintä onnistuisi. Hän vertaa: ”jos aapinen kirjoitettaisiin tieteellisellä tyyllillä tai tieteellinen teksti runotyyllillä, tekstiä ei ymmärrettäisi”. Saukkosen mukaan voidaan yleistäen sanoa, että hyvä tyyli ei ole mikään koriste vaan käyttöyhteyteen sopiva puhetapa. Tyylinormit aiheutuvat siitä kokonaisympäristöstä, jossa kieltä käytetään eli kontekstista. Eri tehtävillä on erilaiset vaatimukset kielenkäytölle. Johtuen vakiintuneista sosiaalisista viestintätehtävistä on syntynyt myös tietyissä rajoissa vakioituneita kielenkäyttö- ja tyyllisääntöjä. Sosiaalisen ympäristön ja viestintätehtävien muuttuessa, muuttuvat myös tyylit. (Saukkonen 1984: 10.)

Edellä mainitut tyyllilajinormit eivät anna yksityiskohtaista ohjetta, kuinka jokainen lause pitäisi milloinkin muotoilla. Erilaiset tekstit sallivat vain eri määrän kirjallista vapautta. Kieliyhteisön hyväksymät tyyllisäännöt voivat olla luonteeltaan väljiä tai tiukasti normitettuja. (Saukkonen 1984: 10.) Voidaan siis olettaa, että pääkirjoitusta sitoisi ainakin jonkinasteinen tyylin vaatimus. Joskaan se ei ole tyylimalliltaan yhtä ahdas kuten Saukkosen (1984: 10) mainitsema esimerkki virallisesta kirjeestä.

Tyylin valinta teksteissä ei ole mitenkään vähäpätöinen asia. Se voi jopa ratkaista onnistuuko vai epäonnistuuko viestintä. Saukkonen (1984: 10–11) ohjeistaa: ”Ohjeellisesti voi sanoa, että mitä paremmin tekstin todellinen tehtävä ja tarkoitus toteutuvat, sitä parempaa on tyyli. Mutta koska kielenkäyttäjät ei vastaanottajan lopullista reaktiota tietenkään vielä kirjoittaessaan tai puhuessaan täsmällisesti tiedä, hänen olisi pyrittävä ennakoimaan tilanne mahdollisimman pitkälle asettumalla vastaanottajan asemaan”.

Kaikissa virallisissa asiakirjoissa vastaanottajan huomioon ottamisessa ilmenevät ongelmat on eliminoitu ja tekstin tehtävän yksiselitteisyys on varmennettu vakiokaavalla (Saukkonen 1984: 11). Kaavamainen tyylimalli on kaikin puolin järkevä, sillä se helpottaa viestintää. Tavallaan tämä toimintapa on myös pääkirjoituksissa. Tutkimastani aineistosta kaikki pääkirjoitukset olivat hyvin samanlaisia tyyliiltään ja rakenteeltaan.

On olemassa intuitiivisesti hahmottuneita ja normittuneita kielenkäytön lajeja. Tästä puhuu puolestaan se, että olemassa on erilaisia nimityksiä kuten uutinen reportaasi, urheiluselostus, arvostelu jne. Lopullinen tyyli syntyy sen kontekstin pohjalta, jossa kieltä käytetään eli puhujan ja tai kirjoittajan tarkoituksista, intentiosta, ja kielellisen ilmaisun tehtävästä, funktiosta. Jokaisella viestintätapahtumalla on omat erityisvaatimuksensa, nämä johtuvat puhutun tai kirjoitetun tekstin erityistavoitteesta ja kulloisestakin sosiaalisesta tilanteesta. Ne säätelevät yksityiskohtaisesti käytetyn tyylin, ja joiden vaatimuksesta yleisistä malleista voidaan jopa poiketa. (Saukkonen 1984: 11.)

Oleennaista viestinnän sosiaalisessa tilanteessa on se, mikä on puhujan ja kuulijan, lähettäjän ja vastaanottajan välinen suhde. Esimerkiksi kuinka läheinen ja tuttavallinen se on. Asia voidaan esittää tämän mukaan tuttavallisessa tai muodollisella ja virallisella tyyllillä. Kirjoittaja tai puhuja ottaa aina huomioon vaistomaisesti, kuka on sanoman vastaanottaja. Tämä on tarpeellista, jotta viestinnän yhteispeli onnistuisi tarkoitetulla tavalla. Lähettäjän näkökulmaan ja tekstin perspektiiviin vaikuttaa viestintätapahtuman tarkoitus, intentio-funktio ja sosiaalinen tilanne, lähettäjän sekä vastaanottajan suhde. Jokaisella kirjoittajalla on oma näkökulmansa, mutta lisäksi on huomioitava viestinnän tarkoituksesta johtuva näkökulma. (Saukkonen 1984: 12.)

Pääkirjoituksen laatija joutuu ratkaisemaan, mitä kaikkia kohtia hän aiheestansa oman ja vastaanottajan näkökulman perusteella poimii ja millaisilla ilmauksilla ja millaisilla ilmauksilla niitä nimittää. Hän joutuu myös valitsemaan puhuuko abstraktisti vai konkreettisesti. Lisäksi omien mielipiteiden, asenteiden ja tunteiden liittämien on ratkaistava. Tekstin voi tuottaa myös viileässä sävyssä, objektiivisesti. Myös järjestys voi olla tyyliseikka. Lopullisessa kirjallisessa tuotoksessa yhtyvät sisäinen

persoonallinen näkökulma ja vastaanottajasta sekä viestinnän tavoitteesta johtuva ulkoinen tarkoituksenmukaisuusnäkökulma. Voidaan sanoa, että tyyli on tavallaan edellä mainittujen summa tai kompromissi. (Saukkonen 1984: 12.)

Jokainen pääkirjoituksen laatija kirjoittaa persoonallisella tyylillään, mutta pääkirjoitustekstin vaatimukset eivät anna paljoa mahdollisuutta poiketa pääkirjoituksen tyylistä. Tähän ei erityisemmin vaikuta onko kyseessä maakuntalehti vai valtakunnallinen sanomalehti. Sillä esimerkiksi ulkopolitiikkaa kummassakin sanomalehdessä käsitellään väkisin samasta näkökulmasta.

Lehtikieltä voidaan myös pitää laadullisesti hyvänä silloin, kun se on tyyliältään huomaamatonta (Mäkinen 1992: 213). Tällöin lukija kiinnittää huomiota vain itse käsiteltyyn asiaan tekstin tyylin jäädessä vähäpätöisemmäksi asiaksi. Mäkisen mukaan lehtikieltä on vaikea määritellä, sillä ne käsittelevät aiheita niin monelta aihealueelta.

Kuten sanottu, pääkirjoitus ei ole luonteeltaan missään määrin objektiivinen. Sen tehtävänä on olla jotain mieltä ja edustaa sanomalehtijulkaisun virallista linjaa. Erikoista on myös se, että itse tekstin kirjoittaja jää piiloon. Sanomalehtien pääkirjoituksia ei esimerkiksi ikinä kirjoiteta minä-muodossa. Myös muita persoonapronomineja on käytetään niissä hyvin säästeliäästi.

4.4 Pääkirjoituksen ero tieteelliseen tekstiin

Lienee sanomattakin selvää, että pääkirjoituksen kirjoittajan oma näkemys vaikuttaa tekstin kulloisenkin sävyn muodostumiseen. Lisäksi pääkirjoitustekstin tuottajan tietämys käsiteltävästä asiasta vaikuttaa, kuinka varma hän aiheesta on. Tämä vaikuttaa väistämättä kirjoituksen sanavalintoihin ja sävyyn. Ero lienee suuri, onko kirjoittajalla aiheesta käytössään tieteellinen tutkimus, vai perustuuko kirjoitus pelkkiin olettamuksiin, ilman varmempia faktoja tai perusteita.

On kuitenkin hyvä muistaa, kuten olen jo aikaisemmin maininnut, että pääkirjoitus ei ole missään mielessä objektiivinen tekstiympäristö. Se ei ole varsinainen mielipidekirjoituskaan, vaikka useita yhteneväisyyksiä näihinkin varmasti löytyy. Täysin puolueellinen tekstikään se ei ole, sillä kirjoittaja ei ole persoonallaan välttämättä läsnä. Kirjoittaja ei tällöin puhu omasta puolestaan. Pääkirjoitus kuitenkin ilmaisee sanomalehtijulkaisun virallisen kannan.

Selkeimmin lehtikielen erottaa tieteellisestä kielestä ymmärrettävyyden ja luettavuuden vaatimus (Mäkinen 1992: 213). Tieteellisellä tekstillä on taas selkeä pyrkimys yksiselitteisyyteen samalla kun se vetoaa ihmisen älyllisyyteen asioiden erittelyyn ja spesifeihin tietoihin. Tieteellinen teksti ei pyri eri tavoin assosioitaviin mielteisiin, vaan mahdollisimman tarkkoihin faktoihin. Tieteellinen teksti ei myöskään vetoa jokapäiväisen kokemuksen kautta saatuihin kokonaisvaltaisiin yleisnäkemysiin ja -käsityksiin. (Saukkonen 1984: 36–42.)

Tiedotusluonteinen teksti kyllä pyrkii täsmällisyyteen, mutta tämän lisäksi se perustuu arkisiin tiedonalueisiin. Saukkonen luonnehtii tiedotustekstiä välimuodoksi taiteellisen ja tieteellisen tekstin välillä. Taiteellisen tekstin tarkoitus on luoda tunnelmia, mielikuvia ja näkemyksiä. Nämä vastaanottaja voi kokea monella tavalla, eli taiteellisessa tekstissä tulkinnalla on huomattavasti suurempi rooli. (Saukkonen 1984: 36–42.)

4.5 Aineiston pääkirjoitusten tyylien intuitiivinen tarkastelu

Ilkan ja Helsingin Sanomien pääkirjoituksia leimaa tyyllisesti asiallisuus ja selkeys. Kummankaan sanomalehden pääkirjoitusteksti ei ole tyyliältään yleisesti pääkirjoituksista mitenkään poikkeavia tai yllätyksellisiä. Julkaisujen tekstit noudattavat siis pääkirjoitusten yleistä linjaa.

Niin Ilkan kuin Helsingin Sanomienkin pääkirjoitusteksteissä on todettavissa myös tietty objektiivisuuden vaatimus, ilmiöitä on ainakin pyritty tarkastelemaan rationaalisesti, ilman suurempia tunnesiteitä. Voimakkaastikin kantaa ottavat kirjoitukset ovat asiallisessa ja maltillisessa muodossa. Ilkan tai Helsingin Sanomien pääkirjoituksissa ei ole täten havaittavissa räikeää subjektiivisuutta, vaikka pääkirjoitustekstin tehtävän ja luonteen mukaisesti sitäkin on ympätty mukaan.

On kuitenkin todettavissa, että Ilkassa asioihin suhtaudutaan ehkä hivenen tunneperäisemmin ja ”paatoksellisemmin” kuin Helsingin Sanomissa. Ilkan ja Helsingin Sanomien pääkirjoituksilla on muitakin pieniä keskinäisiä eroavaisuuksia. Helsingin Sanomien pääkirjoitukset koskevat useammin globaaleja asioita ja ilmiöitä sekä kirjoitukset koskevat useammin koko Suomeen liittyviä asioita. Syynä tähän on tietysti lehtien erikokoiset levikit, lukijamäärät ja ilmestymispaikkakunnat. Yksi silmiinpistävä piirre on se, että siinä missä Ilkasta löytyi useita kirjoitusvirheitä, olivat Helsingin Sanomien kaikki pääkirjoitukset kielellisesti täysin moitteettomia. Mielestäni ne myös sisälsivät parempaa suomen kieltä, ainakin tyyllillisesti.

Molempien sanomalehtien pääkirjoituksia voisi myös kuvailla erittäin läpinäkyviksi, asiallisiksi ja selkeiksi. Aineiston pääkirjoitukset ovat sisällöltään juuri sellaisia, minkälaisina ne lukijoille näyttäytyvätkin. Minkään tyyppisiä piilomerkitäyksiä tai viestejä en siis niistä havainnut, lukuun ottamatta vähäisiä metaforia tai vertauskuvallisia sanoja.

Pelkistäen voi sanoa, että tutkimusaineiston pääkirjoitustekstit ovat asiallisia, toteavia ja rakenteeltaan erittäin toimivia. Tästä huolimatta ne poikkesivat jonkin verran keskinäiseltä tunnelmaltaan, johon epäilen syyksi levikin laajuudet, oletetut lukijat ja ilmestymispaikkakunnat. En pidä mahdottomana, ettei tyyli voisi vaikuttaa arvottamisen ilmentymiseen ja sen voimakkuuteen – ainakin jolloin tasolla. En ole kuitenkaan sisällyttänyt tätä olettamusta tutkimukseen.

5 ARVOTTAMINEN

5.1 Suhtautumisen teoria

Suhtautumisen teoria keskittyy kielen intersubjektuuteen eli siihen, miten kirjoittajat teksteissään kritisoivat ja jakavat tuntemuksiaan sekä arvojaan niiden vastaanottajille. Suhtautumisen teoria kiinnittää huomiota myös, miten kirjoittajat rakentavat tekstejään niiden oletetulle kohdeyleisölle. (Martin & White 2005: 1.) Suhtautumisen teorian avulla on mahdollista tutkia, miten kirjoittajat tekstuaalisesti hylkäävät, analysoivat ja arvottavat asioita omien asenteidensa ja arvojensa mukaisesti. Teorian mukaan edellä mainitut asiat löytyvät kaikista teksteistä ja tekstityypeistä. Teoria pyrkii lisäksi kuvaamaan, miten kirjoittajat lisäävät ja vähentävät ilmaustensa voimakkuutta sekä miten he säätelevät semanttisia kategorioitaan tuottamissaan teksteissä. (Martin & White 2005: 2.)

Teorian avulla on mahdollista saada selville kirjoittajan tai puhujan tuntemuksien ja arvojen lisäksi heidän ilmaisunsa yhtymäkohdat heidän mahdolliseen statukseensa sekä auktoriteettiin, sillä tekstin tuottajat toimivat suhteiden rakentamiseksi vastaanottajan kanssa. (Martin & White 2005: 3.)

Suhtautumisen teorian mukaan jopa erittäin lyhyet tekstit kertovat jotain kielen erittäin monimutkaisista intersubjektiiivisista suhteista. Teorian mukaan intersubjektiiivisia suhteita on täysin mahdollista tarkastella ja arvioida intersubjektuudella tasolla. (Martin & White 2005: 4.)

5.2 Asenteen kolmijako

Kielenkäyttö on aina valintojen tekemistä ja kieliopilliset valinnat tehdään käyttäen hyväksi kielisysteemin merkityspotentiaalia. (Katajamäki 2006: 3.) Katajamäen mukaan kielellisiä keinoja, joilla tekstiin kirjoittuvan tekijän suhtautuminen näkyy, lähestytään edellä mainitun suhtautumisen systeemin kautta. (2004: 3). Asenne jaetaan kolmeen osaan. Näitä ovat ihmisten arvottaminen (judgement), tunteiden arvottaminen (affect) ja asioiden sekä luonnollisten ilmiöiden arvottaminen (appreciation) (Martin & White 2005: 38).

Asioiden arvottamiseen liittyy tiiviisti käsitys siitä, minkä arvoisia ne ovat tai ovatko ne mahdollisesti arvottomia. Asenteen kolmijaosta asioiden arvottaminen on tutkimuksessani pääosassa, sillä pääkirjoituksissa arvotukset kohdentuvat lähinnä asioihin, ja niissä arvotetaan pääasiassa tapahtumia, asiantiloja sekä entiteettejä. Arvottaminen rakentuu teksteihin aina suhteessa johonkin, joten sillä on aina myös kohteensa. Arvotusten kautta tekstiin rakentuu tekstin tuottajan suhtautuminen käsiteltävään asiaan, samalla se rakentaa ihmisiin tai asioihin ideologisia merkityksiä. (Katajamäki 2006: 4.)

Tekstilajit voidaan jakaa kahteen ryhmään sen mukaan, rakennetaanko niissä merkitykset vallitsevan tavan mukaisesti vai rikotaanko tätä tapaa (Katajamäki 2006: 5). Tutkimusaineistossa merkitykset rakennettiin vallitsevan tavan mukaisesti, en siis havainnut niissä poikkeuksellista merkitysten rakentamista, esimerkiksi ironisia merkityksiä, jotka vaatisivat auetakseen tukea muilta tekstissä tuotetuilta merkityksiltä. (Katajamäki 2006: 5).

5.3 Kielen metafunktiot

Suhtautumisen teoria pohjautuu hyvin pitkälle systeemis-funktionaaliseen kielenkuvaukseen. Systeemis-funktionaalissa kielenkuvauksessa kielellä mielletään olevan ideationaalinen, interpersoonainen ja tekstuaalinen metafunktio. Kieli siis toimii vuorovaikutustilanteessa maailman kuvaajana ja ihmisten identiteettien sekä suhteiden rakentajana. Tämä kielen metafunktionaalinen piirre tapahtuu aina kun kieltä käytetään. (Katajamäki 2006: 2.)

Systeemis-funktionaalinen kielenkuvaus on hyvin monimutkainen kieliopillinen malli, joka on suunniteltu erityisesti käytännön kielen analysointiin. Yksi sen perusajatuksista on, että kieli on alkulähde ideationaaliseen, interpersoonaiseen ja tekstuaaliseen tarkoitukseen. Teorian mukaan jokainen näistä elementeistä myös liittyy kielen avulla käytyyn kommunikaatioon. Ideationaalisuus kiinnittää huomiota mm. mitä tapahtuu, kuka tekee mitä ja missä ja milloin. Interpersoonaisuus liittyy sosiaalisten suhteiden välisiin seikkoihin, eli miten ihmiset ovat yhteydessä toisiinsa. Tarkemmin sanottuna se sisältää tuntemukset, joita he yrittävät jakaa keskenään. Tekstuaalisuus kiinnittää huomiota informaation liikkumiseen, eli siihen miten ideationaalisuus ja interpersoonaisuus toimivat kielessä. (Martin & White 2005: 7.)

Miksi ja miten tekstit sitten ovat ihmisten välistä vuorovaikutusta? Jokainen teksti ja sen jokainen ilmaus toteuttaa kaikkia kielen metafunktioita. Tekstit siis paitsi kuvaavat maailmaa ja kokemusta, ne myös rakentuvat merkityskokonaisuuksiksi. Merkityskokonaisuus on puolestaan koherentti ja hyväksyttävä suhteessa tekstinulkoiseen kontekstiinsa (Heikkinen 1998: 98).

5.4 Systemis-funktionaalinen kielioppi

Systemis-funktionaalisen kieliopin taustalla on ajatus ihmisestä toimijana sosiaalisessa yhteisössä ja ajatus kielestä yhtenä sosiaalisen toiminnan muotona. Kieli määritellään siinä erityisesti toimintana ja tekemisenä sekä sosiaalisena ja yhteisöllisenä resurssina. Systemis-funktionaalisen kielitieteen kohteena on ihmisten merkitystenanto, mutta toisaalta myös kielisysteemin toiminnan selvittäminen. (Luukka 2002: 89.)

Systemis-funktionaalinen kielioppi mieltää kielen olevan yhteisöperustainen systeemi tarkoitteidenteko mahdollisuuksilla, joka tarkoittaa merkityspotentiaalia. Sosiaalinen konteksti ja erityisesti sosiaaliset roolit sekä suhteet vaikuttavat kommunikaatioon ja tekstin luonteeseen kommunikatiivisena prosessina. (Martin & White 2005: 161–162.) Systemis-funktionaalinen kielioppi lähestyy kielellisiä ilmiöitä perspektiivistä, jossa kielen koetaan rakentavan merkityksiä, ja jossa kyseiset merkitykset sijoitetaan yksittäisiin teksteihin (Martin & White 2005: 162).

Halliday itsekin luonnehtii teoriaansa käytännönläheiseksi, sillä se on syntynyt kielenkäytön analysoinnin pohjalta. Lisäksi se on ennemminkin tapa tehdä asioita kuin abstrakti ja autonominen kielitieteellinen teoria. Sille on myös ominaista laaja-alaisuus, sillä se hyödyntää useiden tieteenalojen kuten esimerkiksi sosiologian, antropologian ja semiotiikan näkökulmia. Teoria on luonteeltaan holistinen, mikä tarkoittaa, että se pyrkii ottamaan huomioon kaikki mahdolliset merkitysten rakentamiseen osallistuvat tekijät. Systemis-funktionaalinen kielioppi koostuu kolmesta peruselementistä: kontekstista, tekstistä ja kielen systeemistä. Kielioppi siis pyrkii kuvamaan näiden kolmen elementin yhteiselämää, mikä tarkoittaa käytännössä kielen ja sen käytön tutkimista osana ihmisen sosiaalista toimintaa. (Luukka 2002: 89.)

Teoria pyrkii kuvaamaan erityisesti, miten kieli mahdollistaa erilaisten toimintojen tekemisen ja merkitysten ilmaisemisen. Lisäksi se pyrkii kuvaamaan, miten tämä kielen toiminnallinen perusluonne on rakentunut itse kielisysteemiin. Systemis-funktionaalisen kieliopin näkökulma on selkeästi semanttinen, sillä se mieltää kielen keskeisimmäksi tehtäväksi merkitysten rakentamisen. Teoria sisältää olennaisesti

sosiaalisuuden, funktionaalisuuden, systeemisyyden, semioottisuuden ja kontekstuaalisuuden käsitteet. (Luukka 2002: 90.)

Systeemis-funktionaalisen kieliopin mukaan kieltä käytetään, se omaksutaan ja opitaan vuorovaikutuksessa. Kieli on olemassa ainoastaan siksi, että sillä on tehtäviä ihmisyhteisössä. Tämän vuoksi, sitä pitää tarkastella tekoina kontekstissaan esiintyvinä merkityksellisinä valintoina. Näitä valintoja ihmiset tekevät kielellistä resurssiaan käyttäen. Kieli on systeemi, joka mahdollistaa nämä teot ja merkitysten rakentamisen. Teoria näkee tästä huolimatta kielen kokonaissysteeminä, johon liittyy saumattomasti myös konteksti. (Luukka 2002: 99.)

Hallidayn systeemis-funktionaalisisessa kieliopissa keskeisin kielen ja sosiaalisen kontekstin käsite on tilannekontekstin käsite. Sen mukaan kieli on olemassa vain toimiessaan jossakin ympäristössä. Kieltä käytetään ja tulkitaan siten aina suhteessa tilanteeseen, kielenkäyttäjiin ja tapahtumiin. Käsitteellä ei tarkoiteta kaikkia mahdollisia tilanteen piirteitä, vaan niitä piirteitä jotka ovat kielen käytön kannalta olennaisia ja vaikuttavat siihen. Tilannekonteksti on yleistetty semioottinen rakennelma siitä kulttuurista, jossa ihmiset toimivat. Ihmiset tunnistavat sen sosiaalisen toiminnan muodoksi ja osallistuvat siihen. Kieli on avoin ja muuntuva, mutta tilannekonteksti tekee mahdolliseksi ja todennäköiseksi tietynlaiset kielelliset valinnat. Halliday mieltääkin kielen kattavaksi, tuhlailevaksi, horjuvaksi, ei-autonomiseksi ja varioivaksi. (Luukka 2002: 99.)

Halliday erottaa kolme kielen metafunktiota, jotka muodostavat kielisysteemin perustan. Kieltä käytetään kolmeen perustehtävään: maailman hahmottamiseen, maailmaan osallistumiseen ja tekstien rakentamiseen. Ideationaalinen funktio jäsentää kokemusta maailmasta, ja sen avulla puhuja hahmottaa todellisuutta ja samalla rakentaa siitä tulkintaa. Kieltä ei kuitenkaan käytetä pelkästään maailmasta puhumiseen, vaan siihen myös osallistutaan kielellä. Interpersoonallinen funktio mahdollistaa tämän. Se liittyy vuorovaikutussuhteiden ylläpitämisen ja mielipiteiden, tunteiden, asenteiden ja arviointien ilmaisemiseen. Kieli tekee mahdolliseksi ilmaista erilaisia vuorovaikutuksellisia rooleja, joita voivat olla esimerkiksi tiedon antaja, vaatija tai

kysyjä. Tämä asettaa samalla myös kuulijan tai lukijan tietynlaisiin rooleihin. Kielen avulla on mahdollista ilmaista, miten hän asennoituu sanottavaansa.

Interpersoonallinen metafunktio kattaa kaiken sen kielen käytön, mikä mahdollistaa sosiaalisen yhdessäolon ja itseilmaisun. Ideationaalinen ja interpersoonainen kattavat metafunktioina kielen merkityspotentiaalini suurimmaksi osaksi. Kielellä on lisäksi kolmas metafunktio, tekstuaalinen. Se mahdollistaa koherentin ja rakenteisen tekstin luomisen satunnaisista virkkeistä. (Luukka 2002: 102–103.)

5.5 Morfologis-syntaktiset keinot arvottamisessa

Arvottaminen näkyy tekstissä sen kaikilla morfologis-syntaktisilla tasoilla, kuten myös tekstin strategioissa. Kielen käyttäjän arvot ja asenteet tulevat esille joko eksplisiittisesti tai implisiittisesti. Tekstissä on kaksi tasoa, joiden avulla kuvataan asenteellisuutta. Ensimmäinen taso ilmaisee tarkoitteet (referentin) ja toinen taso ilmaisee kirjoittajan tai puhujan näkökulman. Ensimmäistä tasoa kutsutaan denotatiiviseksi ja toista konnotatiiviseksi. Teksti ei voi olla perspektiiviton, sillä jokaisen ilmauksen valintaan sisältyy näkökulman valinta. Arvottavia asenteita tutkittaessa on huomioitava tarkasti, minkälaisista tekstityypeistä aineisto koostuu. (Leinonen & Timlin 204: 25.)

Sanaa on pidetty kielen kuvauksen perusyksikkönä, sillä yksittäisellä sanalla voi olla kontekstista riippuen useita eri merkityksiä. Sana on tärkeä arvottavien asenteiden ilmaisija, ja sananvalinta paljastaa usein kielenkäyttäjän näkökulman. Oli kyse mistä tekstityypistä tahansa niin tunteet, päämäärät, arvot ja asenteet ohjaavat kielenkäyttäjän sanavalintoja. Ainoastaan yksi sana riittää antamaan koko lauseelle arvottavan sävyn. Arvottamisen kannalta keskeiset sanaluokat ovat substantiivit, verbit ja partikkeleista adverbi sekä tutkimukseni kohteena olevat adjektiivit. (Leinonen & Timlin 2004: 26.)

Lause- ja virketason kokonaisuudet ilmaisevat usein yhtenäisen ajatuksen. Virke määritellään ortografisin keinoin kahden pisteen väliseksi jaksoksi kirjoituksessa. Tekstin lausetaso on arvottavan asenteen ilmaisemisen kannalta erittäin merkittävä.

Tämä ilmenee esimerkiksi siinä, että useimmat tutkimusaineiston esimerkit pitää ilmaista lauseina, jotta niissä ilmenevä arvottaminen tulee näkyviin. (Leinonen & Timlin 2004: 28.)

5.6. Arvottaminen on osa tekstistrategiaa

Kielen käyttämisen taito on erityisesti kykyä omaksua ja toteuttaa erilaisiin tilanteisiin ja tekstin funktioihin soveltuvia tekstistrategioita. Se ei siis ole pelkkää yksittäisten lauseiden tai virkkeiden muotoilemisen taitoa. Tekstistrategioiden valintaan vaikuttavat tekstin laatijan käsitys tekstin funktiosta ja hänen käsityksensä tekstin vastaanottajan tiedoista ja kyvyistä. Esimerkiksi pienelle lapselle ei voi puhua käsitteillä, joita hän ei kehitysvaiheensa takia vielä ymmärrä. Toisaalta, kahden erikoisalan ihmisen voi olla helpompi keskustella alastaan käyttämällä molemmille tuttuja ammatillisia käsitteitä. (Leinonen & Timlin 2004: 29.)

Strategisia sääntöjä, joilla tekstiä luodaan, voidaan kutsua kielen käyttösäännöiksi. Käyttösäännöt säätelevät puhujan tai kirjoittaja toimintaa tietyssä tilanteessa, jotta puhuja tai kirjoittaja saisi aikaan tarvittavan vaikutuksen kielellisen viestin avulla. Strategiset säännöt tarkoittavat viestinnälliseen tarkoituksenmukaisuuteen pyrkiviä sääntöjä. Säännöt jakautuvat kahteen pääryhmään, joista toinen rakentuu kielen pragmaattisista säännöistä ja toinen informaatorakennesäännöistä. Pragmaattiset säännöt kertovat, mitä sopii sanoa kenelle missäkin tilanteessa ja miten. Informaatorakennesäännöt säätelevät sitä, millä tavoin kielenkäyttäjät huomioi tekstissään aikaisemmin käsitellyt asiat tai yhteisen tiedon ja millä tavalla uusi asia esitetään. (Leinonen & Timlin 2004: 29.)

Tekstistrategiassa on kyse ilmiöstä, missä sanojen ja lauseiden merkitys määräytyy lopullisesti vasta tekstin kokonaismerkityksessä. Tekstin merkitys ei siis ole lauseiden eikä virkkeiden summa, sillä ei lausekaan ole sanojen tai lausekkeiden summa. Tekstin tehokkuuteen viestinä vaikuttaa strategian valinnan onnistuminen tai epäonnistuminen. Tekstin funktiosta tai intentioista riippumatta strategiataso on hyvin merkittävä, sillä

tekstin tuottaja pyrkii jollakin tavoin vaikuttamaan viestin vastaanottajaan. Erilaisia strategioita ovat esimerkiksi vetoaminen tunteisiin, tietoon, huumorintajuun tai auktoriteetteihin. Sanomalehtien pääkirjoituksissa vedotaan tunteisiin silloin, kun niiden viesti on osoitettu omalle väelle, kuten esimerkiksi kehumalla omaa puoluetta esteettömästi, samalla kun vastapuolta mustamaalataan. (Leinonen & Timlin 2004: 29.) Molemmat tutkimusaineistoni julkaisuista ovat poliittisesti sitoutumattomia, ainakin virallisesti, joten tämän tyyppistä arvottamista ei luonnollisestikaan ilmennyt.

Arvottamisen voimakkuus on vaikea mitattava, sillä siinä täytyy ottaa aina huomioon konteksti. Absoluuttisesti on mahdotonta osoittaa, mikä on esimerkiksi rehellistä tai epärehellistä. Sanat näyttävät toisessa yhteydessä voimakkaammin kuin toisessa. Oireellista on, että negatiivinen arvottaminen on tutkimustulosten mukaan positiivista arvottamista yleisempää, samalla kun eksplisiittinen arvottaminen on implisiittistä yleisempää. Hyvin eksplisiittinen arvottaminen ikään kuin korreloi positiivisesti hyvin negatiivisen tai hyvin positiivisen arvottamisen kanssa. (Leinonen & Timlin 2004: 31.)

Negatiivisen ja positiivisen arvottamisen käsitteet ovat luonteeltaan subjektiivisia, sillä sanoman vastaanottajan tausta ja tapa tulkita asioita vaikuttavat suuresti siihen, kummalla tavalla arvottaminen loppujen lopuksi nähdään. (Leinonen & Timlin 2004: 35.) Arvottavien asenteiden tutkimuksessa ei ole vähäpätöistä, mistä tekstilajista tutkimusmateriaali on poimittu. Lukija suhtautuu tekstiin huomattavasti eri tavalla lukiessaan uutista, reportaasia, mielipidekirjoitusta tai pääkirjoitusta. Tietty ilmaisu esimerkiksi uutisessa voi olla jostain lukijasta hyvin asenteellinen ja arvottava. Sama ilmaisu voi mielipidekirjoituksessa olla täysin hyväksyttävä ja genreen sopiva. (Leinonen & Timlin 2004: 36.)

Arvottamista on vaikea tutkia, sillä on mahdotonta absoluuttisesti osoittaa, mikä ilmaisu on arvottava ja mikä ei. Tutkijan rooli korostuu huomattavasti tämän tyyppisissä tutkimuksissa. Ei voi olettaa, että tutkimus tekstien arvottavista asenteista olisi samanlainen kuin esimerkiksi luonnontieteellinen tutkimus, missä olennaista on se, että toinen tutkija voi tehdä tutkimuksen, ja saada täysin samat tulokset. Siitä huolimatta, että tutkijan on pyrittävä puolueettomuuteen, on täydellinen objektiivisuus

tekstitutkimuksessa täysin mahdotonta. Siten myös objektiivisen journalismin vaatimus on mahdottomuus, sillä tekstin tuottaja ei pääse arvomaailmastaan missään vaiheessa eroon. (Leinonen & Timlin 2004: 36.)

5.7 Tekstin suhde kontekstiin

Tekstien merkitykset ovat sidoksissa kontekstiin, jossa ne esiintyvät. Esiintymiskontekstin tulkinnassa on keskeistä, millaisen tarkoituksen tulkitsija näkee tekstillä olevan. Paha tulkitaan yksinkertaisesti negatiiviseksi, ellei lukija usko tekstin olevan esimerkiksi ironinen tai humoristinen. Lukijan odotukset ja tieto tekstilajista ja sen viestimisen päämäärästä saattavat olla ratkaisevia, ymmärretäänkö tekstissä oleva merkitys positiivisesti tai negatiivisesti. (Katajamäki 2006: 5.)

Institutionaaliset tekstilajien päämäärät ovat vakiintuneita. Tämä tarkoittaa sitä, että niissä toimitaan yleisen tavan mukaisesti. Pääkirjoitusten tehtävänä on rakentaa merkitykset tavanomaisia kulttuurisia merkityksiä hyödyntäen. Aineistossa *hyvä* on siten merkitykseltään positiivinen samalla kun *paha* on merkitykseltään negatiivinen. Pääkirjoituksissa mahdollisesti esiintyvä ironia vaatii auetakseen jonkinlaista tukea muilta tekstissä tuotetuilta merkityksiltä. (Katajamäki 2006: 5.)

6 TUTKIMUSAINEISTON ALUSTAVA TARKASTELU

6.1 Tutkimusaineiston valinnan kriteerit

Olen poiminut tutkimusaineistosta kaikki selvästi positiivisesti tai negatiivisesti arvottavia adjektiiveja sisältävät lauseet. Epäselvät rajatapaukset olen jättänyt huomiotta, enkä ole sisällyttänyt niitä aineistoon. Olen tarkastellut tutkimusaineiston lauseita ensin intuitiivisesti, jonka mukaan olen tulkinnut ja jaotellut ne positiivisesti ja negatiivisesti arvottaviin. Koen hyvin tärkeäksi, että aineiston adjektiiveja tarkastellaan lause- tekstikontekstissaan, jotta niiden arvottaminen ilmenee lukijoille selkeästi.

Uskoisin, että lehtitekstin konteksti rajoittanee jonkin verran kaikista voimakkainta arvottamista. Tästä huolimatta, pidän täysin mahdollisena että pääkirjoitustekstien tietynlaisella arvottamisella pyritään saamaan itse kirjoitukselle mutta myös sen julkaisseelle sanomalehdelle lisää huomiota ja siten lisää lukijoita ja enemmän myyntituloja. Tämä siitäkin huolimatta, että journalismilla on tietynlainen objektiivisuuden vaatimus.

6.2 Pääkirjoitusten aiheet painottuvat eri tavoin

Ilkassa pääkirjoitusten aiheet käsittelevät enimmäkseen lehden ilmestymispaikkakuntaa ja sen lähikuntia. Ilkassa käsitellään huomattavasti vähemmän valtakunnallisia asioita verrattuna Helsingin Sanomiin. Helsingin Sanomien pääkirjoitusaiheita ovat huomattavasti useammin globaalit aiheet, myös Suomen politiikka ja talouselämän ilmiöt saavat kirjoituksissa suuremman huomioon. Merkittävää mielestäni on, että niin Ilkassa kuin Helsingin Sanomissa painotetaan huomattavan paljon yhteistä hyvää ja siihen liittyvää suomalaisten kollektiivista vastuuta yksittäisinä kansalaisina mutta myös kansakuntana.

Tutkimusaineistossa arvottaminen kohdistuu yksinomaan konkreettisiin asioihin, joiden yhteydessä voi esiintyä myös muita luokkia. Vaikuttaisi siltä, että tutkimuksen perusteella vaikuttaisi siltä, että systeemin muut osat (ihmisten ja tunteiden arvottaminen) voivat elää rinnakkain lauseissa. Ne on kuitenkin jätetty tutkimuksen ulkopuolelle. Pääkirjoituksista poimittuja esimerkkivirkkeitä on yhteensä kaksikymmentäviisi kappaletta. Esimerkit on numeroitu ja niissä esiintyvät adjektiivit alleviivattu.

7 TUTKIMUSAINEISTON ANALYYSI

7.1 Ihmisen toiminnan arvottaminen

Arvotuksen kohteena oleviksi asioiksi luokitellaan sellaiset ilmiöt, mitä ihmiset saavat toiminnallaan aikaan. Näihin ilmiöihin sisältyvät myös muut luonnolliset ilmiöt. Erityisen merkittävää on ihmisten suhtautuminen näihin ilmiöihin. Huomiota kiinnitetään siihen, saavatko ne mahdollisesti meidän huomion ja miellyttävätkö ne meitä jollakin tavalla. (Martin & White 2005: 56.) Asioiden arvottaminen kohdistuu ilmiöihin, jotka luokitellaan suhtautumisen teorian mukaan konkreettisiksi, abstrakteiksi, materiaalisiksi tai semioottisiksi (Martin & White 2005: 59).

Tämä näkyy selvästi esimerkissä 1, jossa ammatti-ihmisen tekemä tiedotustyö arvotetaan adjektiivein positiivisesti. Esimerkissä arvotetaan siis ihmisen suorittamaa toimintaa. Arvottaminen tapahtuu hyvin eksplisiittisesti, mutta samalla se tekee kuitenkin eron implisiittisesti ei-ammattilaisten toimintaan vastaavanlaisessa tilanteessa.

- (1) Asiallista ja selkeää tiedotusta on annettu sairaaloissa, joissa yksi ammattilainen ottanut tiedottamisen tehtäväkseen. (HS, 5.12.2007)

Myös esimerkissä 2 arvotetaan ihmisten konkreettista toimintaa. Koska lauseessa käsitellään erittäin epämiellyttävää asiaa, se arvotetaan erittäin eksplisiittisesti ja aika voimakkainkin adjektiivein selkeän negatiiviseksi. Arvottaminen kohdistuu lisäksi hyvin konkreettiseksi luokiteltavaan ilmiöön: eläimille tarpeellisten elinolojen laiminlyöntiin.

- (2) Tarkastuksissa löydettiin likaisia karsinoita, huonoa ilmanvaihtoa, välipitämätöntä suhtautumista sairaisiin eläimiin ja virikkeettömiä elinympäristöjä. (HS, 7.12.2007)

Esimerkissä 3 arvotetaan eksplisiittisesti ja positiivisesti ihmisten konkreettisia aikaansaannoksia. Tämän tyyppinen arvottaminen tekee tekstistä huomattavan selkeää ja helppolukuista, sillä arvottamiseen käytetyt adjektiivit rikastavat lausetta merkittävästi.

- (3) Maakuntalehtien tärkein tavoite on koota juuri levikkialueensa ihmisten tarvitsemat uutiset ja muu journalistinen sisältö luotettavaksi ja helppokäyttöiseksi paketiksi. (Ilkka, 2.12.2007)

Esimerkissä 4 arvotetaan jokseenkin samalla tavalla kuin edellisessä esimerkissä. Arvottaminen on luonteeltaan positiivisesta ja se tapahtuu eksplisiittisesti. Arvottamisen kohteena on selvästi ihmisten yhteiskunnalliset, jotka parantavat kansalaisten elämisen laatua.

- (4) Niiden turvin kansalaisille on taattu vähimmäiseläke, terveydenhuolto ja ilmainen peruskoulutus

7.2 Lukijan herättäminen

Asioiden arvottamista on mahdollista käyttää tehokkaana keinona myös herättämään lukijaa. Asioiden arvottamisella voidaan vedota ja houkutella viestin vastaanottajaan, mutta arvottamisella voidaan myös provosoida (Martin & White 2005: 65). Omassa tutkimusmateriaalissani en havainnut erityistä tarkoituksellista lukijan provosointia, vaikka paikoittain pääkirjoitusteksteissä arvotetaankin hyvin voimakkaasti lukijan mielenkiinnon herättämiseksi.

Uskoisin, että useimpien suomalaisten sanomalehtien pääkirjoituksissa on tietynlainen tyylin vaatimus, joka ei salli niissä erityisen räikeää oletetun vastaanottajan provosointia. Sen kaltainen tyyli on ehkä enemmän iltapäivälehtien ja pienilevikkisten erikoislehtien tehtävä. Voimakasta lukijaa herättelevää arvottamista sitä vastoin havaitsin. Arvottaminen oli luonteeltaan positiivista, mutta myös negatiivista esiintyi.

Esimerkissä 5 lukijaan vedotaan arvottamalla voimakkaalla adjektiivilla:

- (5) Vastuumme on suuri myös ympäristökysymyksissä. (HS, 6.12.2007)

Tekstissä painotetaan ja arvotetaan voimakkaasti yhteistä vastuuta ympäristökysymyksissä. Vastuu arvotetaan eksplisiittisesti merkittäväksi seikaksi. Tekstin laajemman kontekstin huomioiden tulkitseen adjektiivin arvottavan vastuuta ympäristöstä positiivisesti. Lisäksi ympäristökysymykset koetaan yleisesti tärkeiksi, joten voimakas arvottaminen niiden kohdalla on mielestäni erittäin perusteltua.

Myös esimerkissä 6, 7 ja 8 havaitsin paljolti samantyyppistä, lukijaa herättelevää ja lukijaan vetoavaa arvottamista. Esimerkeissä arvotetaan positiivisessa sävyssä, mutta voimakkain adjektiivein. Kyseiset esimerkit ovat monella tapaa rajatapauksia, sillä ne voisivat kuulua myös luokittelultaan ihmisten toimintaa arvottavaan luokkaan. Mutta kun huomioidaan adjektiivien voimakkaat sävyt, uskon että niiden erityiseksi tehtäväksi on tarkoitettu herättää pääkirjoituksen lukija jollain tapaa. Provosoinnin tunnusmerkkejä adjektiivit eivät kuitenkaan mielestäni täytä, vaikka ne olisivatkin semanttiselta sisällöltään ja sävyltään normaaliin kielenkäyttöön verrattuna poikkeuksellisen ilmeikkäitä ja rikkaita, kuten esimerkissä 6:

- (6) Ilmajoki on edelleen vauras kunta, jonka asukkailla on hyvä itsetunto ja vahva rakkaus omaa kuntaa kohtaan. (Ilkka, 5.12.2007)

Pääkirjoituksen kirjoittanut tuo lauseessaan eksplisiittisesti esille seikat, että Ilmajoki asukkaineen on hyvin positiivinen ilmiö. Arvottamisen kohteena ovat Ilmajoki ja sen asukkaat. Tekstissä arvotetaan käyttäen erittäin voimakkaita adjektiiveja ”vauras”, ”hyvä” ja ”vahva”. Mukana on myös voimakkaasti tunteisiin vetoavaa ja lukijan mielenkiintoa herättelevää arvottamista, jota löytyy osaltaan myös erimerkistä 7:

- (7) Se saattaa olla lopulta tärkein perintö, jonka jälkeemme jätämme. (HS, 6.12.2007)

Esimerkissä adjektiivi arvottaa eksplisiittisesti ja positiivisesti kaikille yhteistä ympäristöasiaa. Adjektiivilla ympäristöasia arvioidaan hyvin tärkeäksi, mikä on tietysti hyvin luonnollista. Arvottamisen tehoa lisää se, että adjektiivi on komparatiivissa. Tulkitsen asian olevan kontekstissaan positiivisesti arvottava.

Esimerkissä 8 sana ”oleellinen” arvottaa eksplisiittisesti sanomalehti Ilkkaan keskittyvää ilmoittelua. Adjektiivi arvottaa positiivisesti ja samalla tavallaan vetoaa sekä herättää lukijaa havaitsemaan, minkälainen osa ilmoittelusta oikeastaan keskittyy Ilkkaan. Käytetty adjektiivi on mielestäni sävyiltään sellainen, että se herättää lukijan mielenkiinnon samalla kun se vetoaa kontekstissaan vastaanottajan tunteisiin.

- (8) Oleellinen osa ilmoittelusta keskittyy Ilkkaan, edellä esitellyistä syistä, etupäässä järkeen, mutta myös vähän tunteisiin perustuvista syistä. (Ilkka, 2.12.2007)

Esimerkeissä 9, 10 ja 11 arvioidaan puolestaan negatiivisesti ja eksplisiittisesti. Lauseiden arvottavien adjektiivien perimmäiseksi tehtäväksi koen lukijan huomion kiinnittämisen.

Esimerkissä 9 sävyssä on tietynlaista piilotettua ironiaa, joten tulkitsen lauseen arvottamisen negatiiviseksi. Esimerkissä adjektiivi arvottaa vaalien seuraamista, joka esitetään helpoksi jossain tilanteessa. Negatiivinen arvotus syntyy siitä että ”helppo” tilanne kuvataan kuvitteelliseksi ja samalla implikoidaan, että tosiasiasa vaalien seuraaminen ei ole kuitenkaan helppoa. Tämänkaltaisen sävyn käyttäminen saattaa mahdollisesti helpottaa huomattavastikin joidenkin poliittisesti arkaluontoisten seikkojen tai muulla tavalla vaikeiden asioiden käsittelemistä pääkirjoitusteksteissä.

- (9) Lännen olisi huomattavasti helpompi seurata vaaleja, jos vaalit järjestettäisiin demokratian muotoja mukaillen. (Ilkka, 1.12.2007)

Adjektiivit ”reilu” ja ”oikeudenmukainen” ovat normaalisti selkeästi positiivisia käsitteitä, mutta esimerkkilauseessa 10 ne esitellään eksplisiittisesti negation kautta. Lause siis arvottaa asioita täten erittäin negatiivisesti. Myös esimerkissä 10 arvioidaan

adjektiiveilla politiikkaa ja sitä kautta tietyn yhteiskunnan ja maan poliittista järjestelmää. Sävyltään voimakkailla adjektiiveilla pyritään selvästi herättämään lukijan mielenkiintoa pääkirjoitusta kohtaan.

- (10) Vaalit eivät siten olleet edes periaatteessa reilut ja oikeudenmukaiset. (HS, 4.12.2007)

Eksplisiittisesti tehty arvottaminen esimerkissä 11 kohdistuu erityisesti Amerikan Yhdysvaltoihin. Yhdysvaltojen mahdollisen sitoutumisen yhteisiin ympäristötavoitteisiin kirjoittaja mieltää hankalaksi ja arvottaa sen myös negatiivisesti. Kirjoittajan kielteinen asenne paljastuu myös muissa kirjoituksen sanavalinnoissa. Lauseessa ilmenevä arvottaminen on luonteeltaan hyvin eksplisiittistä. Tulkintani mukaan lukijaa pyritään negatiivisen arvottamisen keinoin kiinnittämään huomiota siihen, että vallitseva tilanne on todella hankala.

- (11) Myös Yhdysvaltojen saaminen sitoutumaan yhteisiin tavoitteisiin tuottaa varmasti vaikeiden neuvottelujen suman. (HS, 3.12.2007)

Oireellista on, että erityisesti politiikkaa käsittelevissä kirjoituksissa negatiivinen arvottaminen vaikuttaisi olevan huomattavasti positiivista yleisempää. Arvelen sen johtuvan siitä, että sanomalehdet ja toimittajat suhtautuvat jo lähtökohtaisesti erittäin kriittisesti politiikkaan ja poliittisiin toimijoihin, joten tämä saattaa tuottaa teksteihin edellä esitellyn kaltaista negatiivista arvottamista.

7.3 Nominaalilausekkeet ja arvottaminen

Nominaalilausekkeiden arvottava sävy tulee usein adjektiiveista, kuten esimerkiksi lausekkeissa *ikävä yllätys, järkevä päätös, hyvä asia*. Arvottava lisä voi tulla myös jonkin verran implisiittisemmin, ja on siten havaittavissa vasta laajemmassa kontekstissa. (Leinonen & Timlin 2004: 27.) Tutkimusaineistosta ei ollut löydettävissä arvottavia nominaalilausekkeita erityisen suurta määrää, mutta niiden olemassaolo on kiistaton.

Esimerkki 12 täyttää selvästi nominaalilausekkeen tunnusmerkit. Adjektiivilla ”suuri” arvotetaan kysymystä, joka liittyy Venäjän presidentin Putinin valtakirjaan. Adjektiivilla annetaan ymmärtää, että kyseessä on asia, joka vaikuttaa laajasti ja usean ihmisen elämään. Miellän arvottamisen olevan negatiivista, kun huomioidaan käsiteltävän asioiden poliittiset taustat ja lauseen koko konteksti. Lauseessa saatetaan lisäksi implisiittisesti arvottaa Venäjän hallintoa ja sen yhteiskuntaa ylläpitävää valtakoneistoa.

- (12) Suuri kysymys on, asettaako Putin nyt hankkimansa valtakirjan vielä aidosti kansan uudelleen harkittavaksi. (Ilkka, 4.12.2007)

Esimerkissä 13 arvotetaan kunnan yhdistymisen suunnitteluun liittyvä yllätys suureksi. Sävyltään lause on selkeästi enemmän positiivinen kuin negatiivinen, joten miellän sen siten positiivisesti arvottavaksi. Lauseessa myös täytyvät nominaalilauseen tunnusmerkit. Arvottamisen kohteena on kuntaliitos, joka arvotetaan pääkirjoituksessa yllättäväksi asiaksi. Kirjoittaja arvottaa asian negatiivisesti ja eksplisiittisesti. Yleisesti kuntien yhteenliittymiset mielletään, ainakin kuntalaisten itsensä mielestä, negatiiviseksi asiaksi. Olen kiinnittänyt huomiota myös tekstin yleiseen sävyyn.

- (13) Suurempi yllätys aikoinaan oli, että kunnan (sic.) ryhtyivät suunnittelemaan hynttyiden pistämistä yhteen. (Ilkka, 5.12.2007)

Esimerkissä 14 matkapuhelin arvotetaan eksplisiittisesti tehokkaaksi viestintävälineeksi taannoisessa Nokian vesikatastrofissa. Kirjoitus kuitenkin rajaa sen tehokkuuden kohdistuvan pienempään ryhmään, ”rajattuun joukkoon ihmisiä”. Teksti on luonteeltaan tiedottava ja informatiivinen ja yleiseltä sävyltään sekä arvottavuudeltaan tulkintani mukaan positiivinen.

- (14) Matkapuhelin olisikin ollut kerrassaan tehokas keino viestintään Nokian vesikatastrofin kaltaisessa tilanteessa, jossa varoituksen pitää tavoittaa rajattu joukko ihmisiä. (HS, 5.12.2007)

Esimerkissä 15 tulevaisuus arvotetaan eksplisiittisesti erittäin negatiiviseksi, elleivät ihmiset yhdistä voimiaan ja ryhdy kollektiivisiin ympäristötekoihin. Tulkitsen lauseessa ilmenevän arvottamisen olevan luonteeltaan siis negatiivista. Adjektiivein myös arvotetaan, että toimenpiteisiin olisi ryhdyttävä huomattavan voimakkaasti ja tehokkaammin kuin aikaisemmin. Tätä arvottaa adjektiivi ”tomera”, joka on esimerkissä komparatiivimuodossa. Esimerkkilause ei tulkintani mukaan sisällä ollenkaan implisiittistä arvottamista, joten se on luonteeltaan hyvin läpinäkyvä eli se näyttäytyy lukijalle juuri sellaisena kuin se on.

- (15) Se maalaa tulevaisuudesta hyvin epätoivoisen kuvan, ellei kasvihuonekaasujen päästöjä ruveta heti vähentämään paljon nykyistä tomerammin. (HS, 3.12.2007)

7.4 Neutraali pääsana

E erityisen selvästi adjektiivien arvottavuus ilmenee sellaisissa lausekkeissa, joissa pääsanaa voidaan pitää neutraalina. Tällaisia sanoja ovat esimerkiksi *asia*, *päätös* ja *ratkaisu*. Joskus lausekkeessa voi olla useampiakin määritteitä, joista yksi voimakkaampi arvottaa koko lausekkeen positiiviseksi tai negatiiviseksi. (Leinonen & Timlin 2004: 27.)

Lauseessa ilmenevään arvottamisen voimakkuuteen saattavat vaikuttaa adjektiivia edeltävät intensiteettiadverbit kuten esimerkiksi sanat *melko*, *aivan*, *liian*, *poikkeuksellinen*. Adjektiivilausekkeissa arvottavuus voi tulla myös adjektiivin genetiivimuodon avulla: *lapsellisen tomera*, *jyrkän tuomitseva*. (Leinonen & Timlin 2004: 27.)

Esimerkissä 16 adjektiivi ”toimintakykyinen” on tulkintani mukaan sävyltään hyvin neutraali. Pääkirjoituksessa arvotetaan eksplisiittisesti ihmisten toimintakykyistä elinaikaa hyväksi. Asiaa tarkastellaan myös suhteessa ihmisen kunnan heikkenemiseen iän myötä. Adjektiivi arvottaa samalla myös suomalaista sairaa- ja vanhushuoltoa positiivisessa merkityksessä.

- (16) Parasta siinä on se, että samalla toimintakykyinen elinaika on pidentynyt enemmän kuin kituvuosien määrä. (HS, 1.12.2007)

7.5 Faktapohjainen arvottaminen

Arvottavia asenteita ja mielipiteitä voidaan perustella tekstissä myös faktojen avulla. Se voi tapahtua esimerkiksi esittämällä lukuja tai tutkimustuloksia kirjoituksen yhteydessä. Kirjoittaja voi turvautua asian käsittelyssä alan asiantuntijaan tai omaan tietoonsa. Lisäksi yksityiskohtien korostaminen voi toimia yhtenä tietostrategiana. On myös tavallista, että vedotaan epämääräiseen tietoon. Ironisoimalla, liioittelemalla sekä kielikuvilla vedotaan lukijan huumorintajuun. (Leinonen & Timlin 2004: 30.)

Erityiseen auktoriteettiin tukeudutaan silloin, kun kirjoituksessa vedotaan johonkin konkreettiseen henkilöön ja hänen antamiinsa lausuntoihin. Puhuja ja kirjoittaja voi käyttää auktoriteettina jopa myös itseään kirjoittaessaan jostain, mistä hänellä on tarvittavaa kokemusta ja tietoa. (Leinonen & Timlin 2004: 30.)

Faktoihin, auktoriteettiin ja tietojen yksityiskohtiin vedottiin huomattavan paljon tutkimusmateriaalissa. Tämän tyyppistä arvottamista käytettiin tulkintani mukaan erityisesti silloin, kun käsiteltävä asia koski politiikkaa. Ilmeisesti lukijat vaativatkin

tuolloin voimakkaat perustelut ja tiedot käsiteltävästä asiasta, sillä politiikka on usein monisyistä ja luonteeltaan hyvin monimutkainen ilmiö, jossa on useita toimijoita. Ja varsinkin suomalainen politiikka on kaikkien maan kansalaisten yhteinen asia, joten on luonnollista ja tietysti hyväkin asia että ihmiset suhtautuvat siihen ja heitä edustaviin politiikkoihin erittäin kriittisesti.

Esimerkissä 17 arvottamisen eksplisiittisenä kohteena on Suomelle paras mahdollinen Venäjä. Tekstissä siis arvotetaan Suomelle ja suomalaisille taloudellisesti ja poliittisesti parasta naapurimaata. Esimerkissä arvotetaan asioita Suomen kansalaisille, vedoten tunneseikkoihin. Arvottamisen näkökulma on mielestäni hyvin positiivinen, sillä siinä luodaan tekstuaalisin keinoin miellyttävää kuvaa ideaalisesta rajanaapurista. Esimerkkilauseessa onnistuisi negatiivinen arvottaminen hyvinkin helposti, mutta kirjoittaja ei ole halunnut sitä tehdä.

- (17) Suomellekin paras Venäjä on vakaa ja vaurastuva, mielellään ystävällinenkin naapurimaa. (Ilkka, 4.12.2007)

Teksti arvottaa esimerkissä 18 eksplisiittisesti voimakkailla adjektiiveilla. Kirjoittaja arvottaa erityisesti poliittista ratkaisua, johon hän sisällyttää lainalaisuuksia. Esimerkkilause on haasteellinen sijoittaa positiivisesti tai negatiivisesti arvottaviin lauseisiin. Olen kuitenkin tulkinnut lauseen positiivisesti arvottavaksi huomioimalla sen yleisen sävyn ja asiaan liittyvät taustat. Lause todennäköisesti sisältää myös implisiittisesti ilmaistua arvottamista koskien Suomen rajanaapurina, Venäjää.

- (18) Ratkaisuakaan ei yleensä sanota ääneen, vaikka se on sääntönä yksinkertainen: mitä suurempi ja merkittävämpi valtio, sitä enemmän sille toivotaan vakautta. (Ilkka, 1.12.2007)

Esimerkissä 19 valtion tuottavuusohjelman lähtökohta arvotetaan eksplisiittisesti pääkirjoituksessa tärkeäksi ja positiivisesti, ja kirjoittaja mieltää sen tekstissä yhteiskuntaa parantavaksi sillä se tuottaa mahdollisesti tärkeitä säästöjä ja lisää tuottavuutta. Adjektiivi arvottaa myös valtionhallinnon tärkeyttä yleisesti. Kirjoittaja vetoaa omaan tietämykseensä, minkä pohjalta hän kommentoi kirjoituksessaan asioita.

- (19) Valtiohallinnon tuottavuusohjelman lähtökohta on tärkeä: säästöillä ja tuottavuuden kasvulla yritetään saada lisätilaa yhteiskunnallisille valinnoille ja lisää rahaa kuntasektorille. (HS, 2.12.2007)

Esimerkissä 20 virkamoraali arvotetaan eksplisiittisesti adjektiivilla tärkeäksi ja perustavanlaatuiseksi asiaksi valtionhallinnossa, joka mahdollistaa sen oikean ja oikeudenmukaisen toiminnan. Hyvä virkamoraali mahdollistaa arvottamisen mukaan toimivan ja oikeudenmukaisen yhteiskunnan ja valtion. Esimerkissä arvotetaan hyvä virkamoraali positiiviseksi ja tavoittelemisen arvoiseksi asiaksi. Kirjoittaa esittäytyy asiantuntijana, joka tietojensa perusteella kommentoi asiaa.

- (20) Hyvä virkamoraali on oikeusvaltion peruskivi. (HS, 2.12.2007)

Esimerkissä 21 kirjoittaja arvottaa adjektiivilla ”vaikea” ja samalla toimii asiantuntijana, joka kokemuksensa tai saamansa informaationsa avulla kommentoi vallalla olevaa kehityksen tilaa ja suuntaa. Tulkitsen arvottamisen olevan laadultaan negatiivista, kun huomioidaan asian konteksti ja adjektiivin negatiivinen sävy. Tekstissä arvotetaan adjektiivilla ”vaikea” eksplisiittisesti, että pitkään jatkunut tilanne on hankala, eikä sen muuttaminen käy helposti. Tekstin kirjoittajan esille tuoma asenne on hyvin negatiivinen ja voimakkaasti arvottava. Arvottamisen kohde on tilanteen kehityksen mahdollinen muutos.

- (21) Pitkään jatkunutta kehitystä on kuitenkin vaikea muuttaa. (Ilkka, 5.12.2007)

Esimerkissä 22 arvotetaan negatiivisesti ja eksplisiittisesti kansallinen hämmennys, joka on seurausta muiden maiden, ja erityisesti Venäjän, poliittisesta tilanteesta. Suomi myös selkeästi erotetaan tekstuaalisin keinoin Venäjästä. Pääkirjoituksen perimmäisenä arvottamisen kohteena on tulkintani mukaan suomalaisten tunnetila, joten esimerkki vetoaa vahvasti myös tunteisiin. Kirjoittaja puhuu tekstissään kaikkien suomalaisten puolesta ja hän antaa ymmärtää, että hänellä on vankat tiedot tekstissä käsittelemästään asiasta.

- (22) Länsimaisilla demokratioilla kuten suomella on usein ristiriitainen olo, kun ne seuraavat muiden maiden poliittista kehitystä. (Ilkka, 1.12.2007)

Esimerkissä 23 käytetään positiivisen ja eksplisiittisen arvottamisen tukena prosenttilukua, jotta tekstiin saataisiin faktapohjaa ja uskottavuutta. Esimerkkilauseessa myös korostetaan yksityiskohtia samasta syystä. Kirjoittajalla vaikuttaisi olevan tekstin perusteella hyvin paljon tietoa asiasta.

- (23) Koska Kiinan energiasta tuotetaan 70 prosenttia polttamalla hiiltä, pitäisi hiilivoimaa kyetä tuottamaan siellä puhtaammin ja nykyistä tehokkaammin. (HS, 3.12.2007)

Myös esimerkissä 24 käytetään lukuja arvottamisen yhteydessä. Vaikka esimerkki ei olekaan tutkimuksen kannalta täysin selvärajainen, miellän kontekstin ja kirjoituksen sävyn yhteydessä, että kirjoittaja on halunnut arvottaa vaaleja negatiivisesti. Kirjoittaja tuo myös hyvin selvästi ilmi, että hänellä on yksityiskohtaista tietoa asiasta. Arvottaminen on tässä tapauksessa mielestäni implisiittistä, sillä se ei välttämättä heti avaudu lukijalla. On myös mahdollista, että pääkirjoituksen laatija ei ole halunnut tuoda kantaansa täysin ilmi. Lause sisältää tavallaan voimakkaan vaatimuksen paremmasta ja käsittelee negatiivisesti latautunutta asiaa. Lauseessa käytetään positiivisia adjektiiveja arvottamaan asiaa negatiivisesti. Arvottaminen on siitä huolimatta eksplisiittistä.

- (24) Kun yksi puolue nostaa ääniosuutensa edellisten parlamenttivaalien 37 prosentista yli 64 prosenttiin, on selvää, että kyseessä eivät ole normaalit vaalit. (HS, 4.12.2007)

7.6 Sanajärjestys arvottamisessa

Lauseen arvottavuuteen voimakkaasti vaikuttava seikka on myös sanajärjestys. Esimerkiksi runoissa usein käytetty sanajärjestys voi tehdä lauseesta humoristisen ja antaa sille huomattavaa positiivista sävyä. Myös huudahdus toimii arvottavalla tavalla, koska se ilmaisee tekstissä tiettyä tunnelatausta. (Leinonen & Timlin 2004: 28.) Huudahduksia ei luonnollisestikaan pääkirjoituksissa tyyllillisistä syistä erityisemmin

esiinny, tutkimusmateriaalissani ei ilmennyt yhtään huudahduksia sisältänyttä pääkirjoitusta. Huudahdukset saattaisivat pahimmassa tapauksessa syödä arvovaltaisen lehden uskottavuutta merkittäväällä tavalla.

Emotionaalisuutta voidaan ilmaista esimerkiksi typografisin keinoin. Tämä ilmenee erityisesti usein lehtitekstien otsikoissa. Myös välimerkit tuovat tekstiin omat merkityksensä, varsinkin kysymys- ja huutoimerkit voivat tuoda tekstiin tiettyjä sävyjä ja sitä kautta arvottaa. Arvottamista löytyy siis tekstin jokaisella tasolla. Morfeemitasosta lähtien tekstin osista rakentuu arvottavista asenteista koostuva kudos. Keskeisimmät arvottamisen keinot esiintyvät sana- ja lausetasolla sekä tekstien strategioissa. Lisäksi arvottamista esiintyy kielen kuvallisuuden ja kielikuvien käytön piirissä. (Leinonen & Timlin 2004: 28.)

Esimerkissä 25 kirjoittaja arvottaa negatiivisesti ja eksplisiittisesti alkavaa ilmastokokousta. Arvottava adjektiivin on sävyltään voimakas, mutta erityisen sävyn lauseelle antaa sanajärjestys. Kirjoittaja korostaa viikonpäivää, jolloin huomio lauseessa kohdistuu juuri tiettyyn ilmastokokoukseen.

- (25) Maanantaina Balin saarella Indonesiassa alkavasta ilmastokokouksesta odotetaan vaikeaa. (HS, 3.12.2007)

8 YHTEENVETO

Tutkielmani tarkoituksena oli selvittää Ilkan ja Helsingin Sanomien pääkirjoituksissa ilmenevää adjektiivein tehtävää positiivista ja negatiivista arvottamista. Käytin tutkimuksen teossa suurimpana apua suhtautumisen teoriaa, joka perustuu M.A.K. Hallidayn systeemis-funktionaaliseen kielioppiteoriaan. Paljon hyötyä oli myös, varsinkin aineiston luokittelussa, Leinosen ja Timlinin tutkimuksesta. Tutkielman yhteydessä selvitin lisäksi, mitä adjektiivit ovat, ja kiinnitin huomiota myös journalismiin sekä mediakenttään yleisesti. Pidin välttämättömänä lisänä selvittää pääkirjoituksiin liittyviä periaatteita ja taustoja, jotta lukijat ymmärtäisivät niiden taustalla olevan työprosessin, joka luonnollisesti vaikuttaa kirjalliseen lopputulokseen.

Tutkielmassani selvisi, että aineistossa määrällisesti eniten arvotetaan adjektiivein faktoihin tai kirjoittajan tietoihin perustuvilla seikoilla. Tämä ei sinänsä ole yllättävä tulos, sillä pyrkiväthän sanomalehdet tekemään mahdollisimman laadukasta journalismia, joka perustuu tosiasioihin ja toimittajien asiantuntemukseen. Koko tutkimusaineistosta Helsingin Sanomat arvottivat faktoihin ja kirjoittajan tietoon perustuen kahdeksassa kohdassa. Ilkan pääkirjoituksissa huomasin tämän kaltaista arvottamista yhteensä yhdeksässä kohdassa, joten julkaisujen välinen ero ei ole mitenkään merkittävä. Merkittävää sitä vastoin on se, että arvottaminen tässä luokassa oli luonteeltaan hallitsevasti positiivista. Voisi kuvitella, että faktoihin perustuvat tosiasiat eivät ole yleensä luonteeltaan positiivisia.

Toiseksi eniten tutkimusaineistossa ilmeni arvottamista, jossa lukijaa pyrittiin herättelemään tai häneen jollain tapaa vedottiin kielellisin keinoin. Varsinaisesta provosoinnista ei puhua, sillä kuten olen jo edellä maininnut, se ei sovi suomalaisten päivälehtien tyyliin. On silti yllättävää, kuinka paljon lukijaan pyritään näillä keinoilla pääkirjoituksissa kuitenkin vaikuttamaan. Koko aineistossa tulkintani mukaan tämän kaltaista arvottamista esiintyi lehtien pääkirjoituksissa yhteensä neljässätoista kohdassa, ilmiötä esiintyi molempien lehtien pääkirjoituksissa yhtä paljon. Huomionarvoista on, että arvottaminen oli luonteeltaan tässäkin tapauksessa useammin positiivisempaa kuin negatiivisempaa.

Ihmisen toimintaa arvottavia tyyppejä löytyi koko aineistosta Helsingin Sanomista kuudesta kohtaa ja Ilkasta seitsemästä kohtaa. Arvottaminen oli luoteeltaan suurimmaksi osaksi positiivista. On mielenkiintoista, että tutkimusta tehdessä aluksi vaikutti, että paljon suurempi osa aineistosta kuuluisi tähän luokkaan, mutta tarkemmin tutkittuani huomasin, ettei näin ollutkaan. Kyseinen luokka on erittäin vaikea, sillä raja toisiin luokkiin saattaa joissakin tapauksissa olla erittäin löyhä. Sellaisissa tapauksissa olen kiinnittänyt erityistä huomiota kontekstiin.

Luokkaa, jossa pääsana on neutraali, ilmeni aineistossa erittäin vähän. Kyseinen luokka saattaa olla myös sellainen, jossa tutkijan tulkinnalla on poikkeuksellisen iso vaikutus, sillä ei niin yksiselitteistä, mikä sana on loppujen lopuksi neutraali. Tutkielmassa esiteltyjen esimerkkien lisäksi tätä luokkaa esiintyi koko aineistossa kaksi kappaletta, toinen Ilkassa ja toinen Helsingin Sanomissa. Molemmissa arvotettiin positiivisesti ja eksplisiittisesti.

Myös nominaalilausekkeiden avulla tehtävää arvottamista löysin erittäin vähän, ainoastaan tutkielmassa edellä esiteltyjen esimerkkien verran. Uskoisin, että pääkirjoitusten tyylin vaatimus vaikuttaa tähän seikkaan hyvin voimakkaasti, ja siksi niiden ilmentyminen on minimaalista.

Kaikista vähäisintä oli sanajärjestyksen käyttäminen arvottamisen keinona. Löysin ainoastaan yhden tyyppiesimerkin koko aineistosta, joka sekin on aivan luokittelun rajamailla. Joku toinen tutkija olisi saattanut tulkita kyseisen esimerkin toisella tavalla. Kontekstia ja asian taustoja tarkastelemalla uskalsin sijoittaa tämän kyseiseen luokkaan.

Eniten tutkimusaineistossa esiintyi positiivista arvottamista, joka oli luonteeltaan hyvin eksplisiittistä. Pääkirjoitukset eivät siis erityisemmin sisällä piilomerkityksiä, vaan ne näyttävät lukijoille sellaisina, mitä ovat. Kiinnitin kuitenkin huomiota siihen, että erityisesti Ilkka tuntuu käyttävän paikoittain adjektiiveja luomaan paatoksellisen ja voimakkaan tuntuisen sävyn tekstiin. Erityisesti Suomen itsenäisyyttä ja Venäjää sekä Ilkan ilmestymispaikkakunnan lähiseutuja koskevissa pääkirjoituksissa havaitsin hyvin voimakkaita adjektiiveja. On selvää että, että teksti on tuolloin voimakkaasti arvottava,

mikä on varmasti lopullinen tarkoituskin. En kuitenkaan luonnehtisi näitäkään kielellisiä valintoja varsinaisesti provosoinniksi vaan enemmänkin tyyliseikoiksi. Myös Helsingin Sanomissa adjektiiveja käytetään arvottamaan voimakkaasti, mutta mielestäni huomattavasti maltillisemmin. Syynä tähän voi olla yksinkertaisesti se, että ihmiset suhtautuvat asioihin ja ilmiöihin eri tavoin, riippuen heidän asuinpaikkakunnasta.

9 POHDINTOJA

Mielestäni pääkirjoitusten arvottavuutta ei voi tutkia irrallaan journalismista, sillä lehtitekstejä tutkiessa on erittäin tärkeää olla selvillä myös sen taustalla olevasta työprosessista. Myös eri tekstityyppien tyylien hahmottaminen on merkittävää tarpeellisen kokonaiskuvan saamiseksi. Jokaiseen tekstiin tarvitaan tietty tyyli, jotta sanoma ymmärretään mahdollisimman oikein. Tämä pätee myös pääkirjoituksiin.

Tutkimusaineisto oli mielestäni riittävä, sillä se antoi tarpeeksi laajan käsityksen, kuinka paljon ja miten tutkimuskohteina olevien sanomalehtien pääkirjoituksissa arvotetaan adjektiiveilla. Menetelmänäni käyttämä suhtautumisen teoria oli mielestäni onnistunut valinta, samoin kuten sitä tukeva Leinosen ja Timlinin tutkimus asenteellisesti arvottavasta lehdistöstä.

Kahden sanomalehden välinen vertailu toi tarpeellista kontrastia, kuinka tyyliiltään ja lukijoiltaan huomattavasti eroavissa lehdissä arvotetaan. On kuitenkin todettava, että erot eivät olleet mitenkään huomiota herättävän suuria, vaikka niitä jonkin verran luonnollisesti ilmeni. Mielenkiintoista oli huomata, että aineistossa positiivinen arvottaminen oli negatiivista jonkin verran yleisempää. Lisäksi tutkimus todistaa, että suoraan tapahtuva arvottaminen on huomattavasti epäsuoraa yleisempää. Jos epäsuora arvottaminen vähentää kirjoittajan vastuuta, niin siten voidaan todeta, että suomalainen lehdistö on oletettavasti erittäin suoraselkäistä.

Jatkotutkimusta voisi tehdä laajentamalla aihetta. Tutkimukseen voisi sisällyttää useampia sanomalehtiä, mahdollisesti myös erikoisaloja käsitteleviä, kuten talous-, politiikka-, ja kulttuurilehdistöä. Näiden välillä voisi tehdä vertailevaa tutkimusta yhteneväisyyksistä ja eroavaisuuksista arvottamisessa. Myös yksittäisten pääkirjoitustoimittajien haastattelut mahdollisesti selkeyttäisivät ja laajentaisivat tutkimusta. Jatkotutkimus voisi käsitellä myös sitä, kuinka tiedostavasti arvotukset tehdään pääkirjoituksissa.

LÄHTEET

- Bruun, Mikko, Ilkka Koskimies & Ilkka Tervonen (1989). *Uutisoppikirja*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Fairclough, Norman (1997). *Miten media puhuu*. Tampere: Vastapaino.
- Galtung, Johan & Mari Holmboe Ruge (1965). The Structure of Foreign News. The Presentation of the Congo, Cuba and Cyprus Crises in four Norwegian Newspapers. *Journal of Peace Research* 2: 64–91.)
- Hakulinen, Auli & Fred Karlsson (1979). *Nyky-suomen lauseoppia*. Helsinki: SKS.
- Halliday, M.A.K (1994). *An Introduction to Functional Grammar*. 2. painos. Lontoo: Arnold.
- Heikkinen, Vesa (1998). *Tuppisuinen mies*. Hämeenlinna: Karisto Oy.
- Heinonen, Ari (1995). *Vahtikoiran omatunto. Journalismin itsesääntely ja toimittajat*. Tampere: Jäljennepalvelu.
- Heinonen, Ari (1996). Journalistit sananvapauden portinvartijoina. Teoksessa: *Sananvapaus*, 225–226, 230, 232–233. Toim. Kaarle Nordenstreng. Juva: WSOY:n graafiset laitokset.
- Hemánus, Pertti (1972). *Sanomalehden pääkirjoituksen päämääristä ja keinoista*. Tampere: Tampereen yliopiston tiedotustutkimuksen laitos.
- Hemánus, Pertti (1975). *Propaganda sanomalehdissä*. Helsinki: Otava.
- Hemánus, Pertti (1989). *Viestinnän ja joukkotiedotuksen perusteet. Johdatus tiedotusoppiin 1*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Hemánus, Pertti (1990). *Journalistiikan perusteet. Johdatusta tiedotusoppiin 2*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Hemánus, Pertti & Ilkka Tervonen (1980). *Objektiivinen joukkotiedotus*. Helsinki: Otava
- Huovila, Tapani (2001). *Uutinen eri välineissä. GSM-sähkeestä taustajuttuun*. Vantaa: TummaVuoren Kirjapaino Oy.
- Ikola, Osmo (2001). *Nyky-suomen opas*. Painosalama Oy: Turku.
- Iso suomen kielioppi* (2004). 3. painos. Toim. Auli Hakulinen, Maria Vilkuna, Riitta Korhonen, Vesa Koivisto, Tarja Riitta Heinonen & Irja Alho. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- Julkisen sanan neuvosto (2009). Lainattu 4.4.2009: <http://www.jsn.fi>
- Katajamäki, Heli (2006). Arvottavien merkitysten rakentaminen taloussanomalehden pääkirjoituksissa <http://www.uwasa.fi/hut/vakki/symposium2006/katajamaki.php> 3. Teoksessa *Erikoiskielet ja käännteoria. Vakki-symposiumi XXVI. Vaasa 11.–12.2.2006*. Toim. Esa Lehtinen & Nina Niemelä. Vaasan yliopiston käännteorian ja ammattikielten tutkijaryhmän julkaisu nro 33. 97–108.
- Kunelius, Risto (2004). *Viestinnän vallassa. Johdatus joukkoviestinnän kysymyksiin*. Helsinki: WSOY.
- Leinonen, Anna & Saara Timlin (2004). Asenteellisesti arvottava lehdistö. Teoksessa: *Lehtikieli tutkimuskohteena, 23, 25–27, 30–31, 36*. Toim. Markku Varis. Oulu: Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen ja logopedian laitoksen julkaisuja.
- Levikintarkastus Oy (2008). Lainattu 13.9.2008: <http://www.levikintarkastus.fi>
- Luostarinen, Heikki (1994). *Mielen kersantit. Julkisuuden hallinta ja journalistiset vastastrategiat*. Väitöskirja. Tampereen yliopisto. Luukka, Minna-Riitta (2002).
- Luukka, Minna-Riitta (2002). M.A.K. Halliday ja systeemifunktionaalinen kielitiede. Teoksessa: *Kielentutkimuksen klassikoita*. Toim. Hannele Dufva & Mika Lähteenmäki. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston soveltavan kielentutkimuksen keskus.
- Martin, J.R. & Peter White (2005). *The language of evaluation. Appraisal in English*. Hampshire & New York: Palgrave Macmillan.
- Mäkelä, Asko (1996). Teoksessa: *Johdatus uuteen mediaan*, 19. Toim. Minna Tarkka, Kari A. Hintikka & Asko Mäkelä. Helsinki: Edita.
- Mäkinen, Kirsti (1992). Muuttuuko lehtikieli? Muuttaako lehtikieli? Teoksessa: *Yhteiskunta muuttuu – kieli muuttuu. Nykysuomen seuran 10-vuotisjuhlakirja*, 211–235. Toim. Valma Yli-Vakkuri, Maija Länsimäki ja Aarre Nyman. Porvoo, Helsinki, Juva: WSOY.
- Mäntylä, Jorma (2004). *Journalistin etiikka*. Helsinki: Gaudeamus.
- Nordenstreng, Kaarle (1995). Median tehtävät yhteiskunnassa. Teoksessa: *Tieto-opista mediapeliin – journalismin tutkimuksen näkökulmia*, 47, 50. Toim. Elina Sana. Porvoo, Helsinki & Juva: WSOY.
- Nordenstreng, Kaarle (1996). Johdanto. Teoksessa: *Sananvapaus*, 11. Toim. Kaarle Nordenstreng. Juva: WSOY:n graafiset laitokset.

- Nordenstreng, Kaarle (1996). Kansalaisten paluu sananvapauden haltijaksi. Teoksessa: *Sananvapaus*, 272–273. Toim. Kaarle Nordenstreng. Juva: WSOY:n graafiset laitokset.
- Pietilä, Jyrki (1995). Juttutyypit: journalistisia työkaluja. Teoksessa: *Lähemmäs vielä. Paikallisjournalismin täyspakkaus*, 118. Toim. Seppo Kangaspunta. Tampere: Moniviestintä Oy.
- Piirainen, Matti (1995). Vain koko kangistaa. Teoksessa: *Lähemmäs vielä. Paikallisjournalismin täyspakkaus*, 48. Toim. Seppo Kangaspunta. Tampere: Moniviestintä Oy.
- Pulkkinen, Tuija (1996). Snellmanin perintö suomalaisessa sananvapaudessa. Teoksessa: *Sananvapaus*, 194, 208. Toim. Kaarle Nordenstreng. Juva: WSOY:n graafiset laitokset.
- Sanomalehtien Liitto (2008). Lainattu 13.9.2008: <http://www.sanomalehdet.fi>
- Saukkonen, Pauli (1984). *Mistä tyyli syntyy?* Porvoo, Helsinki, Juva: WSOY.
- Sipponen, Kauko (1996). Esipuhe. Teoksessa: *Sananvapaus*, 9. Toim. Kaarle Nordenstreng. Juva: WSOY:n graafiset laitokset.
- Suomen Journalistiliitto (2009). Lainattu 4.5.2009: <https://www.journalistiliitto.fi>
- Suomen perustuslaki 11.6.1999/731. Lainattu 28.5.2009:
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>